

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 67(497.452Tržič)"18/19"

Prejeto: 28. 4. 2020

Bojan Knific

dr., muzejski svetovalec, Tržiški muzej, Muzejska ulica 11, SI-4290 Tržič
E-pošta: bojan.knific@guest.arnes.si

Sloves tržiških rokodelcev in njihovih izdelkov

IZVLEČEK

Tržič je v predstavah ljudi obveljal za izrazito obrtniški trg, ki se je konec 19. in na začetku 20. stoletja preoblikoval v industrijsko središče z različnimi gospodarskimi dejavnostmi. Med prve obrti, katerih izdelki so bili namenjeni prodaji na oddaljenih trgih, sodi kovaška, sledil je razcvet usnjarstva in proizvodnje tekstila (tkalstvo, barvarstvo in nogavičarstvo), v sredino 19. stoletja pa sodi razmah čevljarstva. Rokodelski proizvodnji je sledila manufakturna, konec 19. stoletja pa se v Tržiču začnejo razvijati tovarne, ki nasledijo proizvodne obrate ali se naslonijo na vire iz narave in v okolju obstoječo delovno silo. A razvoj posameznih dejavnosti ni bil linearen. Na temeljih obrti so se v industrijo preoblikovale nekdanja železarska, usnjarska in čevljarstva dejavnost, razvila se je na lesu temelječa industrija, zgolj posredno pa je s tržiško tekstilno industrijo mogoče povezati nogavičarstvo in modrotiskarstvo.

KLJUČNE BESEDE

Tržič, gospodarstvo, obrt, rokodelstvo, industrija

ABSTRACT

HIGHLY ESTEEMED CRAFTSMEN AND CRAFTSMANSHIP OF TRŽIČ

Tržič has become distinctly ingrained in popular imagination as a craft market which at the turn of the twentieth century transformed into an industrial centre with an array of economic activities. Blacksmithing was among the first crafts to sell its products in distant markets, followed by the booming leather and textile industries (weaving, dyeing, and sock manufacturing). The mid-nineteenth century witnessed the growth of shoemaking craft. Artisan production gave way to manufacturing production, and at the end of the nineteenth century, the first factories emerged in Tržič as successors to the manufacturing plants or by drawing on natural resources and local labour. However, the development of some economic activities was not linear. Crafts-turned-industries were the former ironworks, leather, and shoemaking production; wood-based industry developed, and the Tržič textile industry was only indirectly linked to sock manufacturing and indigo-dyeing.

KEY WORDS

Tržič, economy, craftsmanship, artisanship, industry

Tržič je na Slovenskem znan kot kraj, v katerem so bile številne obrti, na podlagi katerih se je razvila industrija. Sloves obrtniškega središča so širše na Slovensko ponesli pisci, ki so na podlagi dejavnosti Tržičanov omenjali njihove izdelke in dosežke,¹ ki so tudi predmet tukajšnje obravnave. V ospredje so postavljeni rokodelci in njihovi izdelki. Dejavnosti rokodelcev so bile namenjene zadovoljevanju potreb prebivalstva zunaj lokalnega okolja, izdelovali pa so blago, ki je bilo deležno omemb v različnih časnikih in knjigah. Obravnavane so dejavnosti, ki so jih Tržičani razvijali v trgu in so bile usmerjene v »izvoz«, drugi rokodelci in njihove dejavnosti (na primer peki, mesarji, krojači, klobučarji, kolarji, mizarji, tesarji, zidarji, steklarji, ključavničarji, kotlarji, milarji, kamnoseki, gostilničarji, pivovarji, kramarji, trgovci ...) pa so zgolj omenjeni v nekaterih statističnih prikazih,

Tržiški kolar Fortunat Kurnik (1821–1900)
(arhiv Tržiškega muzeja).

čeprav so bili nekateri cenjeni tudi zunaj Tržiča.² Dejavnosti številnih niso niti omenjene (na primer mlinarji, sedlarji, sodarji, žagarji, pleskarji, kleparji, dimnikarji, lončarji, glavnikaarji, vrvarji, brivci, urarji ...), čeprav so bile za ljudi, ki so živeli v Tržiču, tudi pomembne.

Pregled je kronološki ter v posameznih obdobjih izpostavlja dejavnosti in izdelke, ki so bili deležni največjega odmeva; ob tem skuša razkrivati tudi vzroke za razcvet nekaterih in zaton drugih dejavnosti.

Med prvimi rokodelci so bili omenjeni kovači

Na gospodarski razvoj Tržiča, ki se je sprva kot vas, pozneje kot trg in nazadnje kot mesto razvil ob sotočju Tržiške Bistrice in Mošenika, so vplivali številni dejavniki, povezani z družbenimi razmerami in naravnimi danostmi, med katerimi velja izpostaviti gozdno bogastvo, vodno moč in geografsko lego Tržiča pod prelazom Ljubelj. Gozdovi so omogočali razvoj rokodelstev, povezanih z obdelovanjem lesa in rabo oglja, Mošenik in Tržiška Bistrica sta dajala vodo, ki so jo kot pogonsko moč ali v proizvodnih procesih uporabljali različni rokodelci, prometna pot čez Ljubelj pa je omogočala stalne stike s prodajalci in kupci, torej z dobavo surovin in prodajo izdelkov. Že v srednjem veku je čez Ljubelj vodila tovarniška pot; v 14. stoletju je bilo čez Ljubelj s Koroškega utečeno tovarništvo železa, v obratni smeri pa trgovina s soljo.³

Povedka o nastanku današnjega Tržiča ima mitološke temelje, povezane z zmajem, petelinom, jajcem, čarovnico in iz mitologije vzetimi dejanji,⁴ ter stvarne podlage v potresu leta 1348.⁵ Za stari Tržič, ki je stal višje pod Ljubeljem, omenja, da je bila tam več kot polovica kovačij⁶ in da je imel »neki kovač starega petelina«,⁷ a je navedbo treba razumeti v kontekstu mitološkega in pripovednega izročila. Listina iz leta 1261, ki omenja »forum in Lubellino« oziroma »trg pod Ljubeljem«, je stiskemu samostanu dajala pravico do dveh gospodarskih dejavnosti, in sicer »uporabo gozda in lova«. V današnji Tržič sta vodna moč in lesno bogastvo že sredi 14. stoletja privabila kovače s Koroške.⁹

Tržič je, še preden je konec 15. stoletja dobil trške pravice, sodil med vasi, ki so po obsegu in pomenu

² Na primer kolar Fortunat Kurnik, ki je izdeloval kolovrate in druge priprave (Frankenstein, Zur Nachricht, str. 161; Oesterreichischer Central Anzeiger für Handel und Gewerbe 2, 1862, št. 108, str. 109, »Verhandlungen der Handels- und Gewerkekammern«; Kurnik, Baumfällungs-Maschine, str. 101; S., Osnanilo, str. 15).

³ Zontar, Pota, str. 177–184.

⁴ Knific, Zmaj, str. 11.

⁵ Mrak, Skalni podor, str. 23; Merchel et al., Surface exposure, str. 34.

⁶ J. R., Bajka, str. 1.

⁷ Kragl, Zgodovinski drobci, str. 422.

⁸ Mohorič, Zgodovina obrti, str. 5.

⁹ Prav tam, str. 12.

¹ Na primer Valvasor, Die Ehre, I, str. 31; Valvasor, Die Ehre, III, str. 458–459; Hacquet, Oryctographia, str. 10–11; Hacquet, Abbildung, str. 36; Hermann, Reisen, str. 7; Kordes, Erklärung (April), str. 108; Kordes, Erklärung (November), str. 352.

presecale značaj navadne vasi. Podoben pomen so imeli Vipava v Vipavski dolini, Litija v Posavju in Senožeče na Krasu.¹⁰ Razmere so se, predvsem kar se tiče trgovanja in v povezavi s tem gospodarstva, spremenile leta 1492, ko je bil Tržič povzdignjen v trg. S tem je dobil tržne pravice in svoboščine ter z njimi pravico do enega sejma tedensko.¹¹ V ustanovni listini je bilo navedeno, da se prebivalcem »dovoli ukvarjati /.../ in /.../ pečati z njihovo trgovino, obrtništvom«, »naj jim bo vsako soboto dovoljen tedenski sejem, naj opravljajo svojo trgovino in obrt, s katerima se ukvarjajo že izdavna in se z njima pečajo in preživljajo«.¹² Tržičani so bili v tej dobi večinoma rokodelci, ukvarjali so se s tovarništvom, pozneje s prevozništvom, ki je posebej oživelo, ko je bila leta 1575 dograjena vozna cesta čez Ljubelj. Fužinam so prek Ljubelja s Koroške dovažali grodelj, kosarjem jeklo in usnjarjem surove kože.¹³

Žebjarji

V 15. in 16. stoletju je v Tržiču prevladovala kovaška obrt, posebej se omenjajo žebjarji. Kovanje žebeljev v Tržiču omenja poročilo iz leta 1444; Tržič naj bi imel najstarejše žebjarne na Kranjskem in Koroškem. Po tem poročilu so bili Tržičani še sredi 16. stoletja povečini žebjarji, »cvekarji« in kovači za razne majhne predmete, svoje izdelke pa so tovorili čez Bačo proti morju in v Videm (Udine).¹⁴ Jakob Lamberg z gradu Kamen v Begunjah in Gašper Paradeiser, graščak v Tržiču, sta 29. oktobra 1544 na cesarja naslovila prošnjo, v kateri sta zapisala, da se je v Tržiču naselilo »več žebjarjev, ki nimajo nobenih drugih sredstev za preživljanje kakor svojo golo obrt in kujejo iz kranjskega železa žeblje in druge male predmete«.¹⁵ Leta 1565 je bil postavljen plavž v Čadovljah,¹⁶ po drugi navedbi naj bi bil postavljen leta 1569,¹⁷ a je bil konec 16. stoletja opuščen, tržiški kovači pa so se zaradi odvisnosti od surovine, dobljene od drugod, od žebjarstva preusmerili v zahtevnejše izdelovanje posode iz kovane pločevine, za katero so uporabljali železo s Koroške.¹⁸

V 16. stoletju se je v Tržiču cehovstvo, ki je bilo do obrtne svobode sredi 19. stoletja temelj obrtem v trgih in mestih, razvilo razmeroma močnejše kot v drugih trgih na Kranjskem.¹⁹ Tržiški žebjarji naj bi že v 15. stoletju delovali v združenju in v njegovem okviru urejali medsebojne odnose,²⁰ leta 1656 pa je v

Tržiču prvič omenjen kovaški ceh,²¹ ki je bil potrjen leta 1719, v njem pa so bili predvsem sekirni in kosarski mojstri.²²

V 17. stoletju cvetoča kovaška, tkalska in usnjarska obrt

Filip Viljem Hörnigk (1640–1714) je leta 1673 po nalogu cesarja Leopolda I. z namenom pridobivanja podatkov za načrtovano davčno reformo obiskal 92 mest in 16 trgov v tedanji Avstriji, med njimi devet na ozemlju današnje Republike Slovenije (Celje, Konjice, Kranj, Ljubljana, Maribor, Ptuj, Slovenska Bistrica, Škofja Loka in Tržič).²³ Njegova statistika, na podlagi katere naj bi izračunavali davke, je najstarejši ohranjeni popis rokodelcev v mestih in trgih na Slovenskem. Iz nje je razvidno, da je bilo tedaj na ozemlju današnje Slovenije 980 mojstrov in 749 pomočnikov, od tega v Tržiču 120 mojstrov in 103 pomočniki. Po zbranih podatkih je bil Tržič na četrtem mestu po številu mojstrov in na tretjem mestu po številu pomočnikov. Večje število rokodelcev kot Tržič sta imela le Ljubljana in Ptuj, med mesti in trgi na Kranjskem pa je bilo rokodelcev manj v Škofji Loki in Kranju. Statistika razkriva, da je bilo v Tržiču tedaj 115 kovačev (v Kranju 30, Mariboru 12, Škofji Loki 12, Slovenski Bistrici 4, Celju 3, Konjicah 2), 40 tkalcev (v Ljubljani 20, Celju 5, Kranju 4, Mariboru 3) in 30 usnjarjev (v Mariboru 14, Slovenski Bistrici 7, Celju 6, Konjicah 5).²⁴ Med rokodelci je bilo torej največ kovačev (15 mojstrov in 100 pomočnikov), po številu je sledilo 40 tkalskih, 30 usnjarskih, deset krojaških, sedem čevljarskih, šest mesarskih in šest pekovskih mojstrov. Ob teh je naveden po en kotlarski, barvarski, ključavničarski, mizarški, padarski in

Sestava tržiškega obrtništva leta 1673²⁵

Rokodelci	Mojstri	Pomočniki	Skupaj
Kovači	15	100	115
Tkalci	40	0	40
Usnjarji	30	0	30
Krojači	10	0	10
Čevljarji	7	0	7
Mesarji	6	0	6
Peki	6	0	6
Kotlarji	1	3	4
Barvarji	1	1	2
Ključavničarji	1	0	1
Mizarji	1	0	1
Padarji	1	0	1
Zidarji	1	0	1
Skupaj	120	103	223

¹⁰ Prav tam, str. 12; Golec, Senožeče in Prem, str. 367.

¹¹ Prav tam, str. 12–13.

¹² Zwitter, *Starejša*, str. 72–73.

¹³ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 15.

¹⁴ Gašperšič, O nekdanjem žebjarstvu, str. 13.

¹⁵ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 57.

¹⁶ Gašperšič, O nekdanjem žebjarstvu, str. 14.

¹⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 292.

¹⁸ Gašperšič, O nekdanjem žebjarstvu, str. 14.

¹⁹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 15.

²⁰ Gašperšič, O nekdanjem žebjarstvu, str. 14.

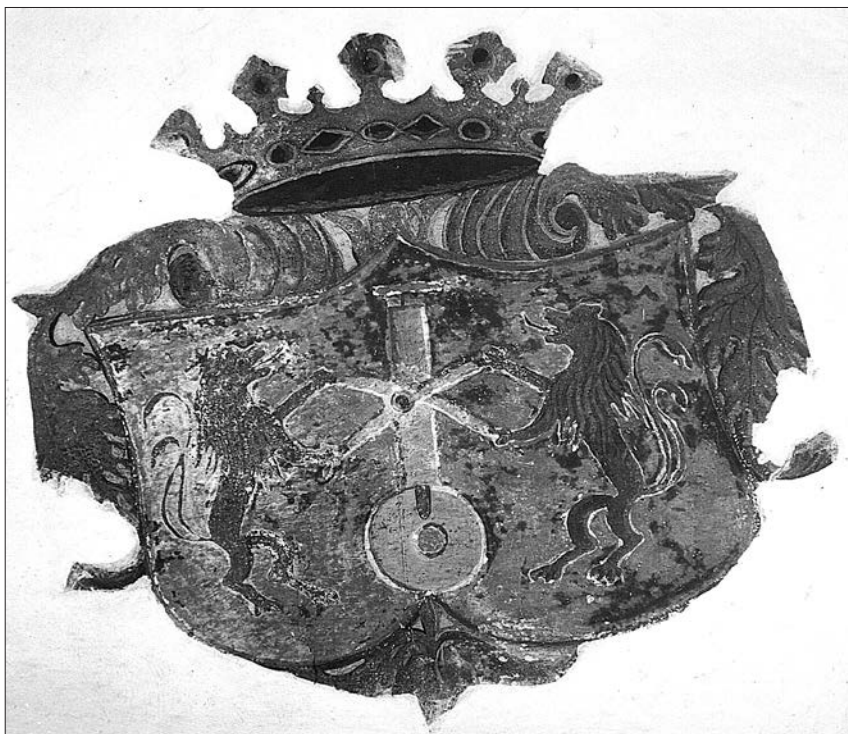
²¹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 72.

²² Gašperšič, O nekdanjem žebjarstvu, str. 14.

²³ Žontar, F. V. Hörnigkova, str. 80.

²⁴ Prav tam, str. 82.

²⁵ Prav tam, str. 81–82.

Grb usnjarjev na oboku hiše na Trgu svobode 5 v Trzinu (arhiv Trzinškega muzeja).

zidarski mojster, trije kotlarski pomočniki in en barvarski pomočnik.²⁶

Glede na zapisano so v drugi polovici 17. stoletja v Trzinu prevladovali kovaška, tkalska in usnjarska obrt. Te nedvomno niso bile namenjene zgolj zadovoljevanju potreb lokalnega prebivalstva, temveč so rokodelci s svojimi izdelki zalagali kraje na Kranjskem in širše. V popisu niso omenjeni nogavičarji. Vprašanje je, ali jih je popisovalec štel med tkalce, kajti nogavičarstvo je v 17. stoletju nedvomno sodilo med obrti, s katerimi so se Trzinčani ukvarjali. Predvidoma po Edwardu Brownu (1644–1708), angleškem zdravniku, ki je leta 1669 potoval čez Ljubelj, je Kragl zapisal, da »[p]opotnik, ki je šel tod mimo, je šel kakor skozi špalir nogavic, [ki] so jih sušili in v ta namen razpostavljali ob zidu svojih bivališč.«²⁷ Nogavice so namreč lahko tkali ali izdelovali na pletilnih ali nogavičarskih statvah,²⁸ ki so bile na Nemškem znane od zadnje tretjine 16. stoletja. Imenovali so jih »Strumpfwirkerstuhl«,²⁹ v 19. stoletju pa se omenjajo pri dveh tržiških nogavičarjih.³⁰

Predstave o Trzinu kot pomembnem rokodelskem središču na Kranjskem so zaznamovali Valvasorjevi zapisi. Polihistor je namreč leta 1689 v *Slavi vojvodine Kranjske* navedel, da je ves trg napolnjen z rokodelci.³¹ Prav tako kot Hörnigk leta 1673 je med obrtni izpostavil kovaško, tkalsko in usnjarsko – nogavičarjev pa tudi on ni posebej omenil. V 2. knjigi *Slave* je navedel, da je v Trzinu mnogo voznikov, ki prevajajo železo,³² in da v Trzinu izdelajo neizmerno mnogo železnih izdelkov različnih vrst,³³ kovači, ki jih ni malo, izdelujejo različno železno blago, bakrene kotle³⁴ in okovje, pa tudi puškine cevi in podobno.³⁵ Omenil je, da so Trzinčani ob Mošeniku postavili mnogo fužin, žag in mlinov.³⁶

Valvasor je še zapisal, da so v Trzinu izdelovali različne vrste navadnega blaga, ki se imenuje mezlan.³⁷ To so pozneje omenjali tudi Benedikt Franz Hermann,³⁸

²⁶ Prav tam, str. 81–82.

²⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 310; gl. tudi Kotnik, Potovanje Angleža, str. 172–177.

²⁸ Po prevodu Angelosa Baša so nogavice izdelovali na »nogavičarskih statvah« (Baš, *Oblačilna kultura*, str. 84; *Illyrisches Blatt*, 1820, št. 6, str. 22–24, »Über die Gewerbs- Industrie im Gouvernement von Laibach«), torej na pripravi, namenjeni mehaničnemu pletenju.

²⁹ Krünitz, *Oekonomische Encyclopädie*, 117, str. 193, 327, 328.

³⁰ Demarteau, *Industrielles Album*, str. 38, 42.

³¹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 286. Kot gospodarsko panogo bi lahko šteli tudi Valvasorjevo omembo nabiranja škorpionov v tržiških gorah ter prodajo na Holandsko, v Anglijo, Francijo in drugam (Valvasor, *Die Ehre*, I, str. 139; Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 458–459).

³² Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 9.

³³ Valvasor, *Die Ehre*, I, str. 128.

³⁴ »Bakreno in železno ropotijo« omenja tudi Pohlin leta 1789 (Pohlin, *Kmetam*, str. 251).

³⁵ Valvasor, *Die Ehre*, I, str. 139; Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 406.

³⁶ Valvasor, *Die Ehre*, I, str. 156.

³⁷ Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 406.

³⁸ Hermann, *Reisen*, str. 7. Pozneje se omenja tudi na drugih mestih, na primer *Das Königreich Illyrien*, str. 34; Radics, Krain, str. 89.

Marko Pohlin³⁹ in Heinrich-Georg Hoff,⁴⁰ a pri tem ni povsem zanesljivo, ali niso zgolj prepisali Valvasorjeve navedbe. Valvasor je še navedel,⁴¹ da v Trziču izdelajo mnogo rdečega in črnega kordovana ter da se številni Tržičani preživljajo s tem, da daleč po Italiji in v Rimsko cesarstvo izvažajo in prodajajo kordovansko usnje.⁴²

O usnjarstvu pričajo tudi drugi viri. Okoli leta 1630 so se v Trziču s strojenjem kož začeli ukvarjati Pollaki in Mallyji, leta 1662 je Leopold I. usnjarjem podelil cehovski privilegij in svoboščine. V požaru leta 1689 so listine pogorele, zato je ceh dvorno komoro prosil za obnovitev cehovskih pravil. Ta so bila obnovljena leta 1701. Iz leta 1662 pa se je ohranila listina, na kateri je bilo podpisanih 23 tržiških usnjarških mojstrov,⁴³ torej sedem manj, kot jih je enajst let pozneje omenil Hörnigk.⁴⁴

Izvesek tržiškega čevlarskega ceha (foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).

V 18. stoletju so po številu izstopali nogavičarji

Leta 1732 izdani patent o rokodelstvu za notranjeavstrijske dežele je okril dotedanjo cehovsko avtonomijo. Cehe je postavil pod nadzorstvo državnih komisarjev, cehovska pravila pa so morali uskladiti s predpisi splošnega rokodelskega reda. Leta 1765 je sledila delitev obrti na policijske (lončarstvo, tiskarstvo, podkovsko kovaštvo, čevljarstvo, mizarstvo, tesarstvo), namenjene zadovoljevanju krajevnih potreb, in komercialne (teh je bilo več kot 40), namenjene trgovanju v širšem okolju. Poleg teh so bile še proste obrti (na primer predenje in tkanje), s katerimi se je zunaj cehov postransko ukvarjalo kmečko prebivalstvo.⁴⁵ Deželni glavar grof Marija Jožef Auersperg je leta 1772 izdal normale, v katerih so bili tržiški obrtniki razdeljeni v tri razrede. V prvem so bili kramarji, usnjarji, irharji in grobi kovači, v drugem peki, gostilničarji, mesarji, boljši nogavičarji in mali kovači, v tretjem pa vsi ostali obrtniki. Na podlagi te razdelitve je bilo določeno, koliko pristojbine morajo plačati za meščanske pravice, in sicer obrtniki prve skupine 12, druge 8 in tretje 4 goldinarje.⁴⁶

Sestava tržiškega obrtništva leta 1756⁴⁷

Nogavičarji	39
Usnjarji	15
Točilnice	10
Kovači kos	8
Krojači	7
Peki	6
Čevljarji	6
Mesarji	5
Kramarji	4
Ključavničarji	3
Sodarji	3
Podkovski kovači	3
Barvarji	3
Trgovci z volno	3
Milarji	2
Steklarji	2
Mizarji	2
Trgovci z železom	1
Brivci	1
Tesarji	1
Trgovci z železom in medom	1
Kolarji	1
Izdelovalci odev	1
Pivovarji	1
Kamnoseki	1
Skupaj	128

³⁹ Pohlin, *Kmetam*, str. 251. Ob tem piše, da izdelajo v Trziču »setkanih reči pak skorej največ«.

⁴⁰ Hoff, *Historisch*, str. 162.

⁴¹ Valvasor, *Die Ehre*, I, str. 139; Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 406; Valvasor, *Slava*, str. 24; podobno Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 9, 11.

⁴² Omenjata ga tudi Pohlin leta 1789 (Pohlin, *Kmetam*, str. 251) in Hoff leta 1808 (Hoff, *Historisch*, str. 162).

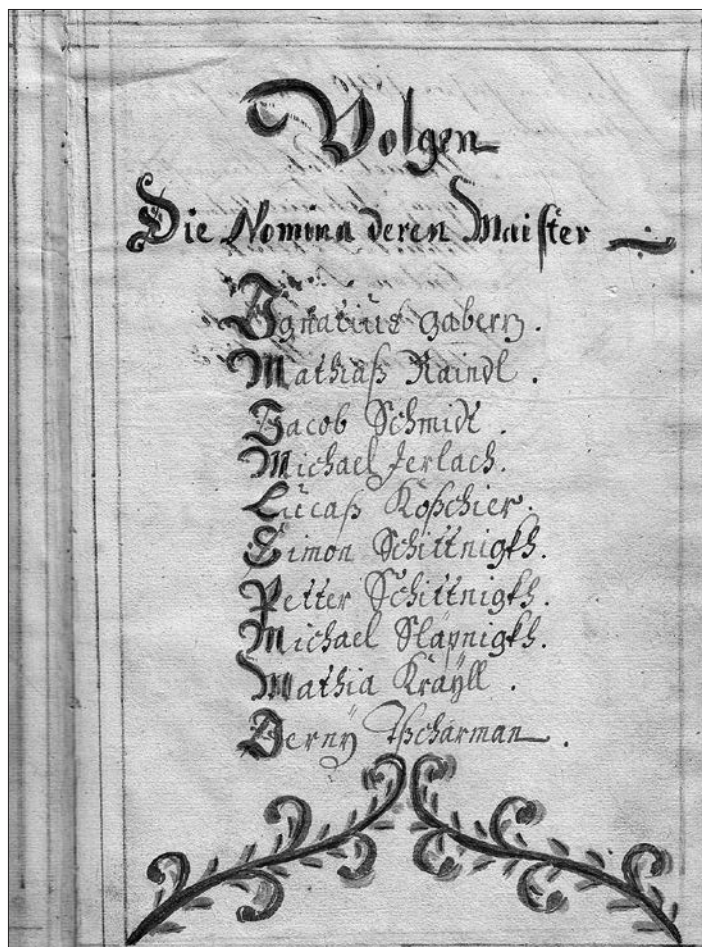
⁴³ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 257–258.

⁴⁴ Žontar, F. V. Hörnigkova, str. 81–82.

⁴⁵ Bras, *Rokodelstvo*, str. 207.

⁴⁶ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 18.

⁴⁷ Prav tam.

Sedma stran tržiške krojaške cehovske knjige iz leta 1746 z navedbo krojaških mojstrov (TM 1/101 015).

Šestnajst let pred objavo normal, torej leta 1756, je bilo po dominialnih spisih v Trziču 129 obrtnikov, le 24 med njimi brez lastnih hiš. Tkalci niso omenjeni, je pa navedenih 39 nogavičarjev, 15 usnarjev, deset točilnic, osem kovačev kos, sedem krojačev, šest pekov, šest čevljarjev, pet mesarjev, štirje kramarji, po trije trgovci z volno, sodarji, podkovski kovači, ključavničarji in barvarji, po dva steklarja, mizarja in milarja ter po en trgovec z železom, trgovec z železom in medom, tesar, pivovar,⁴⁸ kolar, kamnosek, izdelovalec odej in brivec.⁴⁹ Zajete so tudi dejavnosti, ki leta 1673 niso bile popisane, najštevilčnejši med zastopanimi prvimi tremi pa ostajajo usnarji in kovači; med slednje je namreč treba šteti kovače kos, podkovske kovače in ključavničarje.

Tržiški krojači so bili združeni v cehu,⁵⁰ 10 jih je bilo omenjenih leta 1673.⁵¹ V cehovski knjigi, ki je datirana 21. avgusta 1746, je bilo vpisanih 10

krojaških mojstrov,⁵² a so očitno prihajali v spore z ljubljanskim krojaškim cehom. Marija Terezija je na »ponižno prošnjo prosilcev«, torej tržiških krojačev, 6. februarja 1749 dovolila »podeliti novo obrtniškega reda in obrtniške svoboščine«⁵³ ter listino poslala »mojstrom v deželnoknežjem glavnem mestu Ljubljana«.⁵⁴ Prvonavedena mojstra v tržiški cehovski knjigi⁵⁵ sta 29. oktobra 1749 ljubljanskemu krojaškemu cehu plačala pristojbino,⁵⁶ 7. januarja 1750 pa je bila v Ljubljani podpisana pogodba med tržiškim in ljubljanskim krojaškim cehom, ki sta se sporazumela in poravnala v zvezi z delovanjem tržiškega krojaškega ceha.⁵⁷ Z istim dnem je bil v Ljubljani datiran privilegij Marije Terezije krojaškemu cehu v

⁴⁸ Varjenje piva v Trziču omenja tudi Valvasor (Valvasor, *Die Ehre*, III, str. 347).

⁴⁹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 20–21.

⁵⁰ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 315.

⁵¹ Žontar, F. V. Hörnigkova, str. 81–82.

⁵² TM 1/101 015, Tržiška krojaška cehovska knjiga (21. avgust 1746).

⁵³ TM 1/101 008, Privilegij Marije Terezije krojaškemu cehu v Trziču (7. januar 1750).

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ TM 1/101 015, Tržiška krojaška cehovska knjiga (21. avgust 1746).

⁵⁶ SI TM 1/101 001, Potrdilo o plačilu dveh krojaških mojstrov (29. oktober 1749).

⁵⁷ SI TM 1/101 002, Pogodba med tržiškim in ljubljanskim krojaškim cehom (7. januar 1750).

Tržiču.⁵⁸ Krojači so bili torej v Tržiču cehovsko organizirani, enako velja za mesarje,⁵⁹ a je bila njihova dejavnost usmerjena predvsem v zadovoljevanje potreb lokalnega prebivalstva; slovesa, ki bi bil opazen zunaj Tržiča, niso bili deležni.

Med kovači so posebno mesto zasedali kosarji

Valvasor je konec 17. stoletja omenjal, da so v Tržiču izdelovali »bakreno in železno posodo, kotle in ponve ter podobno«,⁶⁰ za leto 1733 pa imamo zapis, da je Franc Ignac Jabornik od grofa Adama Antona Sigfrida Auersperga kupil fužino Germovka, v kateri so izdelovali bakreno posodo in kotle ter kose in druge jeklarske izdelke.⁶¹ Leta 1756 je Jabornikova jeklarna izdelala 40 kos dnevno.⁶² Izdelki iz bakra so šli slabše v prodajo, zato je leta 1774 zaprosil, da bi smel kladivo za baker preurediti v kladivo za jeklo, po katerem je bilo več povpraševanja.⁶³

*Vhod v nekdanjo fužino Germovka
(arhiv Tržiškega muzeja).*

V Tržiču so se v 18. stoletju med kovaškimi obrati najbolj razvile kosarice, v katerih so izdelovali jeklene dele kos, srpov, sekir in drugega, kmečkemu in drvarskemu delu namenjenega orodja, kar je bilo tehnološko precej bolj zahtevno in posledično bolj donosno kot izdelovanje žebeljev. Iz leta 1770 imamo zapis, da na Kranjskem samo »kovači in fužinarji v Tržiču izdelujejo kose, srpe, sekire, nože za rezanje zelja, krampe, lopate, verige, snežne kopače, greblje, klešče in podobno«,⁶⁴ kar kaže, da so bili tržiški kovači, kar se sprejemanja in razvijanja novih tehnologij tiče, tedaj korak pred drugimi na Kranjskem.

Proizvodnja kovanih izdelkov v kosaricah in drugih fužinah je bila odvisna od števila kladiv, ki jih je imela posamezna delavnica. Iz davčne vizitacije leta 1749 je razvidno, da je imel Lenart Zeme dve fužini s štirimi kladivi, Simon Popov fužino z dvema kladivoma, prav tako Gregor Poprijan in Valentin Polc, Jurij Globočnik je imel fužino z enim kladivom in Andrej Zeme kosarico prav tako z enim kladivom.⁶⁵ Iz leta 1756 je zapis, da je Lenart Zeme letno v 160 dneh izdelal 40 kos dnevno, 40 dni v letu pa je izdeloval sekire. Iz istega leta je poročilo, da je Valentin Polc, ki je imel fužino ob Tržiški Bistrici, letno načrtoval izdelavo 1000 velikih in malih kos v vrednosti 233 goldinarjev, ob tem pa še sekir, lopat, motik, oral in srpov v skupni vrednosti 300 goldinarjev.⁶⁶

Leta 1781 je bilo v Tržiču med sekirnimi kovači in kosarji 18 mojstrov. Leta 1782 so izdelali 15.800 romanskih, 18.000 hrvaških, 9.200 furlanskih in 17.050 domačih kos, 8.200 srpov, 11.625 sekir, 4.050 lopat in vil, 225 ročnih žag in 600 plužnih želez.⁶⁷ Po zapisniku rudarske oblasti je bilo leta 1797 v Tržiču 42 kovaških in 10 talilnih ognjev, poleg tega še trije z dvornimi koncesijami.⁶⁸

V 18. stoletju so v Tržiču še vedno izdelovali žebelje, a precej manj kot kose in druge kovane izdelke. Leta 1782 se omenja Klandrova kovačija s 60 žebelarji, od katerih jih je večina prišla iz Kroke in Kamne Gorice, kamor so se vrnili po požaru,⁶⁹ ki je leta 1811 opustošil Tržič. Proizvodnjo kovačev je v osemdesetih letih 18. stoletja opisal Baltazar Hacquet in poudaril, da je v Tržiču nekaj fužin, ki kupujejo grodelj z Javornika in iz raznih krajev na Koroškem, da iz njega pripravljajo jeklene palice, kose, sekire in žebelje. Zapisal je, da so letno izdelali okrog 140 do 160 stotov⁷⁰ žebeljev, 1470 do 1500 stotov jekla ter 1500 stotov kos, srpov in sekir ter da so včasih kovali tudi izdelke iz železne pločevine, kot so ponve in podobno, a z njimi niso veliko zaslužili, zato so to delo povsem opustili.⁷¹

⁵⁸ SITM 1/101 008, Privilegij Marije Terezije krojaškemu cehu v Tržiču (7. januar 1750).

⁵⁹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 35.

⁶⁰ Prav tam, str. 11.

⁶¹ Prav tam, str. 88.

⁶² Prav tam, str. 85.

⁶³ Prav tam, str. 89.

⁶⁴ Žontar, *Kranjski*, str. 205.

⁶⁵ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 86–87.

⁶⁶ Prav tam, str. 86.

⁶⁷ Prav tam, str. 95.

⁶⁸ Prav tam, str. 95, 100.

⁶⁹ Gašperšič, *O nekdanjem žebelarstvu*, str. 14.

⁷⁰ Dunajski stot (cent) je tehtal 100 funtov, to je 56 kilogramov.

⁷¹ Hacquet, *Oryctographia*, str. 10–11.

Ob usnjarjih – irharji in krznarji

Poleg usnjarjev, ki so živalske kože strojili v usnje, namenjeno izdelovanju obutve, jermenov, sedel in drugih izdelkov, so v Tržiču od leta 1738 naprej izpričani izdelovalci irhovine in krzna.⁷² Irharji so bili leta 1772 posebej omenjeni kot rokodelci, ki so plačevali najvišje pristojbine.⁷³ Usnje so tržiški usnjarji izvažali tudi na Koroško, a jim je prepoved iz leta 1740 prodajo v Celovec onemogočila, Marija Terezija pa je že štiri leta pozneje, torej leta 1744, to prepoved odpravila.⁷⁴ Pritisk na tržiške usnjarje so zaradi konkurenčnosti izvajali tudi pozneje, in sicer v okoljih, kjer je bilo usnjarstvo prav tako pomembna gospodarska dejavnost, zlasti če je bila proizvodnja usnja namenjena istemu trgu. Tako je mariborske

usnjarje, ki so se bali konkurence, leta 1757 kresija posebej opozorila na pravico Tržičanov do prodaje celega in razrezanega usnja ob cerkvenih praznikih in tržnih dneh.⁷⁵

Ceh je trške usnjarje ščitil tudi pred konkurenco kmetov, ki so se ukvarjali s strojenjem kož za lastne potrebe, in proti pravilom tudi za druge. Prav tako je usnjarski ceh v 18. stoletju nastopil proti čevljarjem, ki po njegovem mnenju niso smeli rezati usnja in ga prikrojenega prodajati kmetom.⁷⁶ Avstrijska monarhija, ki je po šlezjski vojni tik pred sredino 18. stoletja doživljala hudo krizo, je svoje gospodarstvo reševala z državnimi naročili. Tržiškemu usnjarstvu je tedaj koristilo, da je Marija Terezija vojaškemu poveljstvu odredila, naj usnje nabavlja pri domačih usnjarjih, kar je pospeševalo proizvodnjo.⁷⁷

Leta 1756 je bilo v Tržiču enajst usnjarskih mojstrov z lastnimi hišami in pet takih, ki lastne hiše niso imeli.⁷⁸ Dobra tri desetletja pozneje, natančneje, leta 1788, je bilo dejavnih 14 usnjarskih mojstrov, ki so usnje izdelovali v 16 delavnicah, letno pa predelali 4.800 teletin, 250 težkih volovskih in kravjih kož, 1.600 kozin in jagnjetin, 8.000 ovčin in 60 težkih kož za podplatno usnje, ki so ga prodajali na Hrvaško, Ogrsko in po alpskih deželah.⁷⁹ Usnjarji so izdelovali »črno in naravno teletino, črne in naravne ovčine ter kravine in podplatno usnje, ki ga oddajajo čevljarjem za domačo potrebo, deloma pa tudi izvažajo v Italijo, v Trst in Gradec«. ⁸⁰ V Trst so letno pošiljali 500 snopov teletine po 10 kosov ter prav toliko snopov ovčin in kozin. Na Koroško in Štajersko so poleg podplatnega usnja letno prodali 2.000 snopov teletin, 3.000 snopov ovčin in 500 kosov kravin. Tretje poročilo s konca 18. stoletja navaja, da je 18 mojstrov v 15 delavnicah letno izdelalo 1.230 snopov teletin, 2.520 snopov ovčin, 470 snopov kozin, 635 kosov kravin in 250 centov podplatov.⁸¹

Tkalci in barvarji, predvsem pa nogavičarji

V 18. stoletju, ko so bili cehi še na višku svoje moči, so skušali čim bolj omejevati zunanjo konkurenco, čeprav so se tedaj zaradi pospeševanja gospodarskega razvoja dotlej veljavna pravila že rahljala. Leta 1773 je poslal »deželni glavar tržiški gosposki odredbo, s katero je razglasil vezenje in tkanje platna za prosto obrt, katere imetnik ni dolžan, da bi se včlanil v ceh«. ⁸² Tkalci so torej lahko tkali in prodajali stkano blago, četudi niso bili včlanjeni v ceh.

Izvesek z grbom tržiškega usnjarskega ceha
(foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).

⁷² Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 299; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 262.

⁷³ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 18.

⁷⁴ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 302.

⁷⁵ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 263.

⁷⁶ Prav tam, str. 262–263.

⁷⁷ Prav tam, str. 264.

⁷⁸ Prav tam, str. 264.

⁷⁹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 301; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 273.

⁸⁰ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 273.

⁸¹ Prav tam, str. 273–274.

⁸² Prav tam, str. 266.

Kakovost blaga je bila normirana s pravilniki, ki so določali širino, dolžino in težo izdelkov. Za prodajo platna je bil tak pravilnik izdan v letih 1724, 1750 in 1755, posebni pregledniki pa so blago preverjali in žigosali, da so se izdelki tudi po deklaraciji ločili med sabo.⁸³

Že v 17. stoletju so bili tržiški barvarji pridruženi ljubljanskemu barvarskemu cehu, ki je deloval vsaj od leta 1660 dalje in je združeval barvarje iz celotne Kranjske, tudi iz Tržiča,⁸⁴ kjer so v prvi polovici 17. stoletja delovali štirje barvarji,⁸⁵ leta 1756 pa trije.⁸⁶

Podrobnejši podatki o obrtniški proizvodnji nogavic v Tržiču segajo v leto 1729, ko so tržiški nogavičarji želeli ustanoviti svojo zadrugo,⁸⁷ a so bili na Kranjskem svoboščin deležni le ljubljanski mojstri.⁸⁸ Svojo prošnjo so tržiški nogavičarji brez uspeha ponovili leta 1752. Zanje se je zavzel grof Auersperg, ki je poudarjal, da se Tržičani »že od nekdaj ukvarjajo s pletenjem«, a so leta 1782 dobili le dovoljenje, da smejo s svojimi nogavicami krošnjariti po Koroški; drugega načina prodaje jim niso dovolili.⁹⁰ Viri z začetka 18. stoletja pričajo o tem, da so tržiške nogavice prodajali tudi kramarji, in sicer predvsem podložniki iz gospod na Gorenjskem.⁹¹

Podatek, da je imelo leta 1756 lastne hiše v trgu 31 nogavičarjev in da jih je bilo le 6 brez hiš, kaže, da je bila nogavičarska obrt močno razvita, čeprav ji deželni stanovi niso dovolili, da bi se cehovsko organizirala.⁹² Razvit je bil založniški sistem proizvodnje, v Tržiču se je s tem v 18. stoletju ukvarjal že omenjeni Jabornik. Za leto 1768 je navedeno, da je imela njegova manufaktura 75 mojstrov in 16 pomočnikov, za leto 1769 je navedenih 52 mojstrov, za leto pozneje pa 57 mojstrov. Leta 1768 so izdelali 25.480 parov nogavic, leto pozneje 37.998 in leta 1770 39.875 parov.⁹³ Del tržiških nogavičarjev se Jaborniku ni priključil in so delali samostojno. Sredi 18. stoletja jih je bilo 37.⁹⁴

Nogavičarji so obrt tako kot drugi rokodelci predajali iz roda v rod, med vidnejšimi so bili Napretovi, Šarabonovi, Kokaljevi, Peharčevi in Kališnikovi. Na 18. stoletje se nanaša podatek, da se je v Tržiču naselilo nekaj tirolskih družin, ki so se ukvarjale z nogavičarstvom, med njimi Hitzingerji.⁹⁵ Nogavice so bile kot priznan tržiški izdelek omenjene tudi v knjigi, objavljeni v Hamburgu konec 18. stoletja.⁹⁶

Benedikt Franz Hermann, ki je leta 1780 potoval čez Ljubelj, je zapisal, da so v Tržiču »skoraj pri vseh vratih sede le ... pletilke nogavic, med katerimi je bilo veliko otrok od 7. do 10. leta, ki so zelo spretno delali in si zaslužili vsaj 7 do 8 krajcarjev na dan«.⁹⁷ Pisal je, da so nogavice v Tržiču valjali in barvali in da jih »preprosto ljudstvo ... zelo rado nosi tako v deželi kakor na Koroškem«.⁹⁸ Hacquet je prav tako konec 18. stoletja pisal, da so tržiške nogavice »spletene iz volne, tako da lahko naredi pridna ženska ali moški tri pare moških nogavic na dan«.⁹⁹ Da v Tržiču izdelujejo nogavice vseh barv, je bilo zapisano leta 1808 v topografiji Kranjske in Istre,¹⁰⁰ nogavice pa so kot pomemben izdelek tržiških rokodelcev omenjene tudi na drugih mestih.¹⁰¹

V 19. stoletju se je začel vzpon čevljarstva

Na Slovenskem se je v 18. stoletju razvijala manufakturna proizvodnja in ob njej založništvo, ki se je nadaljevalo v 19. stoletje in se po propadu Ilirskih provinc še povečalo.¹⁰² Obrti, ki so bile v Tržiču znane v 18. stoletju, so se razvijale naprej, čeprav jih je leta 1811 prizadel katastrofalni požar, ki je uničil 150 hiš in po nekaterih podatkih 60, po drugih pa kar 100 delavnic.¹⁰³ Požar je hudo prizadel vse tržiške rokodelce, najbolj tiste, katerih proizvodnja je bila vezana na specifično urejene delavnice ter drago orodje in opremo.

Kljub državni pomoči in pomoči tržiškega graščaka, grofa Josefa Radetzkega, ki se je zavzel za tržiške pogorelece, je bilo leta 1826 obnovljenih šele 46 delavnic.¹⁰⁴ Po požaru je bila leta 1816 postavljena pilarna, v kateri so predelali 73.190 funtov¹⁰⁵ surovega železa, delovala je Jabornikova jeklarna ter osem kovačij za kose, srpe in žage. Ob tem je bilo v trgu osem usnjarn in dve modrotiskarni, pomembno pa je ostalo tudi nogavičarstvo.¹⁰⁶ Leta 1842 so bili Tržiču dovoljeni trije letni sejmi, leta 1877 pa še četrti.¹⁰⁷

Peter Hitzinger je leta 1845 zapisal, da je Tržič »memo vsih krajev kranjske dežele prvi, kar obrtnosti in rokodelstva zadene«.¹⁰⁸ V trgu, ki je imel tedaj 180 hiš, je glede na število delavnic še vedno prevladovalo kovaštvo, s katerim so se ukvarjali v 19 obratih – v trgu so bile tri velike kovačnice (fužine),

⁸³ Prav tam, str. 44.

⁸⁴ Porenta, *Radovljiski*, str. 9.

⁸⁵ Dular, *Modeli*, str. 18.

⁸⁶ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 20–21.

⁸⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 309.

⁸⁸ Apih, *K obrtni*, str. 94.

⁸⁹ Prav tam, str. 97–99.

⁹⁰ Šorn, *Začetki*, str. 93.

⁹¹ Žontar, *Zapora*, str. 18.

⁹² Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 21.

⁹³ Šorn, *Začetki*, str. 90–91.

⁹⁴ Prav tam, str. 93.

⁹⁵ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 55, 310.

⁹⁶ Normann, *Geographisches*, str. 138.

⁹⁷ Hermann, *Reisen*, str. 7.

⁹⁸ Prav tam.

⁹⁹ Hacquet, *Abbildung*, str. 36.

¹⁰⁰ Hoff, *Historisch*, str. 162.

¹⁰¹ Na primer Reisser, *Geschichte*, str. 83; *Das Königreich Illyrien*, str. 34; Hitzinger, *Zur Geschichte*, str. 23.

¹⁰² Gestrin, *Oris gospodarstva*, str. 68.

¹⁰³ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 24.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 25.

¹⁰⁵ Dunajski funt je tehtal 0,56 kilograma.

¹⁰⁶ Rakovec, 650 let, str. 6. Dva, ki sta tiskala bombažno blago, sta bila navedena tudi leta 1840 (Schmidl, *Das Kaiserthum*, str. 91).

¹⁰⁷ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 31.

¹⁰⁸ Hitzinger, *Krajopisje*, str. 79.

Druha in tretja stran vandrovske bukvice usnjarja Vincenca Pollaka, rojenega 1801, ki je leta 1819 odšel »v fremd«. V njej so podpisi in žigi okoli sto mojstrov, pri katerih je deset let nabiral nova znanja (arhiv Tržiškega muzeja).

dve za jeklo in ena za železo, ob njih pa še pilarna, obrat za jeklovlek, osem kosaric, v katerih so kovali kose, srpe, sekire, lopate in drugo orodje, žebjarica, tri podkovske kovačnice in dva ključavničarja. Tržič je imel deset usnjarjev, »ki tudi večidel težko usnje za podplate in lepe tanjke kože črne in drugih barv /.../ strojijo, tri malne za ježice in veliko stop za črešlo in posebnih poslopij za izdelovanje usnja imajo, in vsak po več delavcev ima«. ¹⁰⁹ S strojenjem kož sta se ukvarjala še dva irharja, z barvanjem lanenega in bombažnega blaga pa trije barvarji. Po Hitzingerjevem zapisu je bilo v trgu še deset nogavičarjev, trije klobučarji, okrog trideset čevljarjev in štirje mizarji. Izdelke so tržiški rokodelci prodajali na Kranjskem in drugod. Kovaške izdelke so izvažali na Hrvaško, čez Trst v Italijo, v Grčijo in na Bližnji vzhod, usnje v Trst, nogavice na Štajersko in v Trst, čevlje na Koroško, Tirolsko in v Trst, na tuje pa so prodajali tudi modrotiskano bombažno blago. ¹¹⁰ Poljuden, a nadroben popis tržiških obrti imamo za leto 1849, ko je

bilo v *Novicah* zapisano, da bi se težko »na svetu tak kraj našel, de bi se vsi njegovi prebivavci od perviga do zadnjiga obertništva tako čversto deržali, kakor ravno v Terziču«. ¹¹¹ Pisec je naštel 198 obrtnikov, med njimi 32 čevljarjev, 22 takih, ki se ukvarjajo s kovanjem (kosarji, kovači, ključarji, jeklarji, verigarji, žebjarji, pilarji, kotlarji), 12 usnjarjev (vključno z dvema irharjema in podplatarjem), deset nogavičarjev, osem krojačev, pet mesarjev in pet milarjev. ¹¹²

¹¹¹ Kmetijske in rokodelske novice 7, 4. 4. 1849, št. 14, str. 58, »Obertniki, fabrikanti in rokodelci v Terziču«.

¹¹² Podrobneje: »2 olarja; 2 katonfabrikanta; 1 farbarja; 32 čevljarjev, od katerih 15 mojstrov otroče in ženske čevlje le za prodaj izdeljujejo, in jih na leto okoli 200.000 parov prodajo; 9 usnjarjev; 1 podplatarja; 2 kolarja; 2 glavnikarja; 10 nogavičarjev, kateri čez 24.000 parov nogavic izdelajo in jih večidel na Štajersko spečajo; 8 šivarjev ali krajačev; 3 klobučarje; 3 tesarje; 3 sodarje; 9 kosarjev; 2 jeklarja; 2 sedlarja; 2 kupca; 1 žebjarja; 3 kovače; 4 mizarje; medopeka (lectarja); 2 tergovca, ki z železom kupčujeta; 5 milarjev; 5 mesarjev; 1 kotlarja; 1 solarja; 1 nogovicovaharja; 1 pilarja; 2 urarja; 1 čubežnarja; 3 malnarje; 6 teržcov, ki z deželnimi pridelki kupčujejo; 2 verigarja; 1 teržca, ki z voskam in volno kupčuje; 2 irharja; 3 ključarje; 1 orglarja; 1 žito- in vinski-ga kupca, 1 žebloprodajavca; 1 lončarja in pa 1 molarja. Razun imenovanih obertnikov je v Terziču tudi 15 pekov; 2 baratarva

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Prav tam.

*Popis sestave tržiškega obrtništva leta 1849*¹¹³

Čevljarji	32
Krčmarji z vinom	15
Peki	15
Krčmarji z žganjem	11
Nogavičarji	10
Kosarji	9
Usnarji	9
Krojači	8
Trgovci z deželnimi pridelki	6
Krčmarji	5
Mesarji	5
Milarji	5
Mizarji	4
Trgovci – razni	4
Ključavničarji	3
Klobučarji	3
Kovači	3
Mlinarji	3
Sodarji	3
Tesarji	3
Branjevci	2
Glavnikarji	2
Irharji	2
Jeklarji	2
Kolarji	2
Modrotiskarji	2
Pivovarji	2
Sedlarji	2
Trgovci s prašiči	2
Trgovci z železom	2
Urarji	2
Verigarji	2
Barvarji	1
Brivci	1
Čubežnarji ¹¹⁴	1
Dimnikarji	1
Kavarnarji	1
Kotlarji	1
Lectarji	1
Lončarji	1
Orglarji	1
Pilarji	1
Podplatarji	1
Trgovci s soljo	1
Trgovci z moko	1
Trgovci z volno in voskom	1

Trgovci z žebli	1
Trgovci z žitom in vinom	1
Valjavci nogavic	1
Žebjarji	1
Skupaj	198

Leta 1844 so tržiški rokodelci svoje izdelke razstavili na 3. industrijski razstavi v Ljubljani, na kateri so sodelovali proizvajalci s Kranjske, Koroške, Štajerske, Salzburške ter Zgornje in Spodnje Avstrije.¹¹⁵ Prva tovrstna razstava je bila leta 1838 v Celovcu, druga tri leta zatem v Gradcu. Razpisane so bile štiri zlate, dvanajst srebrnih in štiriindvajset bronastih medalj ter več priznanj. Če so razstavljalci medalje prejeli že na prejšnjih razstavah, jim je bila kakovost lahko le potrjena.¹¹⁶ Na ljubljanski razstavi je bilo med 284 razstavljalci 23 Tržičanov. Med 45 razstavljalci v prvem oddelku je bilo 9 Tržičanov – torej petina vseh. V četrtem oddelku je bilo enajst usnarjev, čevljarjev, sedlarjev in jermenarjev – štirje tržiški usnarji so bili edini iz notranjeavstrijskih dežel, razen dveh tržiških čevljarjev je razstavljal le še en čevljar.¹¹⁷

Srebrno medaljo z diplomom sta prejela jeklar Rajmund Jabornegg (Jabornik) pl. Altenfels in modrotiskar Jožef Peharc. Že na eni prejšnjih razstav je srebrno medaljo prejela pilarna barona Jožefa Dietricha, katere kakovost je bila ponovno potrjena. Bronasto medaljo z diplomom sta prejela nogavičar Franc Napret in usnarj Vincenc Pollak, bronasta medalja je bila potrjena Gašperju Pollaku. Podelili so še 51 priznanj – devet so jih dobili Tržičani, in sicer fužinar Stanislav Kiler, kosarka Marija Polc, ključavničar Andrej Tekster, čevljarja Matevž Klobčauer in Jožef Megušar, usnarja Leopold Mally in Valentin Mally, izdelovalec furnirjev Mihael Primožič in nogavičar Franc Šarabon. Kakovost so s priznanjem potrdili fužinarjem Francu Ahačiču, njegovemu sinu in Ignacu Cemetu ter usnarju Jožefu Devu.¹¹⁸

Obrti so se razvijale tudi v drugi polovici 19. stoletja, v sedemdesetih letih pa se je začela razvijati industrijska proizvodnja. Leta 1870 je bilo v Tržiču 25 protokoliranih firm, med njimi deset usnarjev, pet kosaric, tri jeklarne, trije trgovski obrati, dve barvarni in en nogavičar.¹¹⁹ Pomembni dejavnosti sta ostala kovaštvo in usnarstvo, glede pomena in množičnosti pa ju je začelo preseagati čevljarstvo; leta 1886 je bilo namreč navedeno, da več kot 50 čevljarjev vsako leto razpošlje po več sto tisoč parov čevljev.¹²⁰

s prešiči; 5 kerčem, kjer ol, 11, kjer žganje, 15 pa, kjer vino točijo; 2 branjevca; 1 odpravitelja kupčiskiga blaga; 1 dimnikarja; 1 kavarja; 1 kupca razniga blaga in 1 brijarja» (*Kmetijske in rokodelske novice* 7, 4. 4. 1849, št. 14, str. 58, »Obertniki, fabrikanti in rokodelci v Teržiču«).

¹¹³ *Kmetijske in rokodelske novice* 7, 4. 4. 1849, št. 14, str. 58, »Obertniki, fabrikanti in rokodelci v Teržiču«.

¹¹⁴ Nejasno.

¹¹⁵ *Bericht* (1845), str. XVI.

¹¹⁶ Prav tam, str. XVI–XXVII.

¹¹⁷ Prav tam.

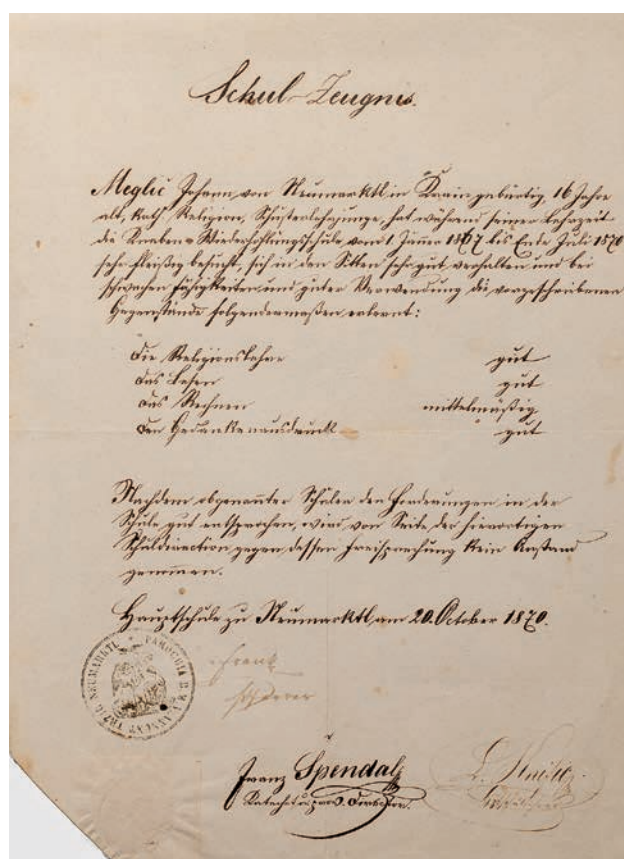
¹¹⁸ Prav tam, str. XXVII–XXXII; gl. tudi *Kmetijske in rokodelske novice* 2, 6. 11. 1844, št. 45, »Delitva svetin in pohvalnih pisem za obertnisko razstavo v Ljubljani 1844«, s. p.

¹¹⁹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 31.

¹²⁰ Lah, *Zemljepisne črtice*, str. 636.

Bronasta medalja tržiškemu usnjarju Vincencu Pollaku, podeljena na razstavi v Gradcu leta 1844 (foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).

Spričevalo čevlarskega vajenca Janeza Megliča iz leta 1870 (foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).

Kontinuiteta usnjarstva

Do sredine 19. stoletja se razmere v tržiškem usnjarstvu niso bistveno spremenile. Na industrijski razstavi v Ljubljani leta 1844 je usnjar Jožef Deu iz Tržiča razstavil 125 kosov ovčin v rdeči, zeleni, rumeni in črni barvi. Kot je poročal časopisni člankar, so imele vse čisto in svetlo barvo. Usnjar Leopold Mally je razstavil kordovansko usnje, ustrojene ovčine, teletine in podplatno usnje. Tudi njegovo razstavljeno blago – posebno barvane ovčine, teletina in kravina, navadna in črna –, ki je bilo strojeno z rastlinami, je člankar označil kot čisto in krasno dovršeno. Vincenc Pollak je razstavil 20 kož in usnje, pri čemer so največjo pozornost vzbujali naravno rjavo usnje za tapetnike in jermenarje, črni likanec za sedlarje ter vzorci barvanega usnja v odlični izdelavi.¹²¹

Proizvodnja usnja se je v Tržiču povečevala, saj so na primer leta 1871 tržiški usnjarji ustrojili skupaj že 15.000 volovskih, 20.000 kravjih, 600 telečjih, 150.000 ovčjih, 600 kozjih, 4.000 svinjskih in 100 konjskih kož.¹²² Zaton irharjev v drugi polovici 19. stoletja je povzročila spremenjena oblačilna moda, ki je pri moških uvedla nošenje dolgih hlač, izdelanih iz tkanega blaga. Irhaste hlače so sredi 19. stoletja kmetje še nosili, vendar so jim vsaj v praznji rabi že konkurirale dolge hlače, izdelane iz volnenega ali polvolnenega blaga. Tržiški irharji so nekaj časa še vztrajali in izdelovali glase usnje za rokavice, a so tržiški rokavičarji začeli uvažati švedsko usnje,¹²³ hkrati pa je bila raba usnjenih rokavic precej bolj omejena kot pretekla raba podkolenskih irhastih hlač.

Ob kosaricah še pilarna

Med letoma 1719 in 1870 je bilo po zapisih v cehovski knjigi v Tržiču izučenih 223 pomočnikov. V letih 1719–1799 se jih je v učno dobo vpisalo 145 in po tem letu 78.¹²⁴ V večini kovaških delavnic je celotno 19. stoletje prednjačila izdelava kos. Tako je bilo na primer v delavnici Matevža Pollaka leta 1807 izdelanih 2.000 hrvaških, 1.500 romanskih in 3.500 kmečkih kos, 250 rezil za slamo, 800 žag, 4.000 lopat in 800 krampov.¹²⁵ Leta 1855 so v tržiških kosaricah izdelali 51.100 kos, 13.000 srpov, 1.660 rezil in za 228 centov lopat.¹²⁶

V pilarni, ki jo je dal postaviti Radetzky, so pile izdelovali do zadnjega desetletja 19. stoletja.¹²⁷ Leta 1833 je imela pilarna 10, leta 1837 28 delavcev, štiri leta zatem pa je v treh graščinskih kosaricah delalo

23 delavcev.¹²⁸ Leta 1833 so imele zasebne kosarice 22 kladiv, v njih so izdelali 75.350 kos, 16.400 srpov, 1800 rezil in 205 lopat.¹²⁹ Število kladiv je bilo enako leta 1844, na njih je 37 delavcev skovalo 82.650 kos, 12.600 srpov in 1.910 slamoreznic.¹³⁰ V vseh fužinah je bilo leta 1855 zaposlenih 63 delavcev.¹³¹

Vzpon in propad modrotiskarjev

V 19. stoletju sta bila širše na Slovenskem znana dva tržiška modrotiskarja. Gašper Pollak (1800–1880) je po očetu podedoval tekstilno in usnjarsko obrt, v času uka pa je po takratni navadi odšel »v fremd«. Prepotoval je Nemčijo in več let delal v tovarni kotenine v Berlinu, kjer se je izučil tkalstva, barvarstva in apretiranja. Ko se je vrnil, je opustil usnjarsko obrt ter ustanovil barvarno in obrat za izdelovanje kotenine.¹³² Jožef Peharc starejši, rojen v Tržiču, se je rokodelstva izučil v lastni hiši. Bil je modrotiskar – ukvarjal se je s tiskanjem bombažnega blaga.¹³³ V knjigi, izdani sredi 19. stoletja na Dunaju, je bil vpisan kot trgovec z mešanim blagom in barvar,¹³⁴ na drugem mestu pa je bilo navedeno, da je

*Tržiški modrotiskar Gašper Pollak (1800–1880)
(foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).*

¹²¹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 277.

¹²² Prav tam, str. 277.

¹²³ Prav tam, str. 282.

¹²⁴ Prav tam, str. 138–144.

¹²⁵ Prav tam, str. 96.

¹²⁶ Prav tam, str. 133.

¹²⁷ Prav tam, str. 106.

¹²⁸ Prav tam, str. 129.

¹²⁹ Prav tam, str. 130.

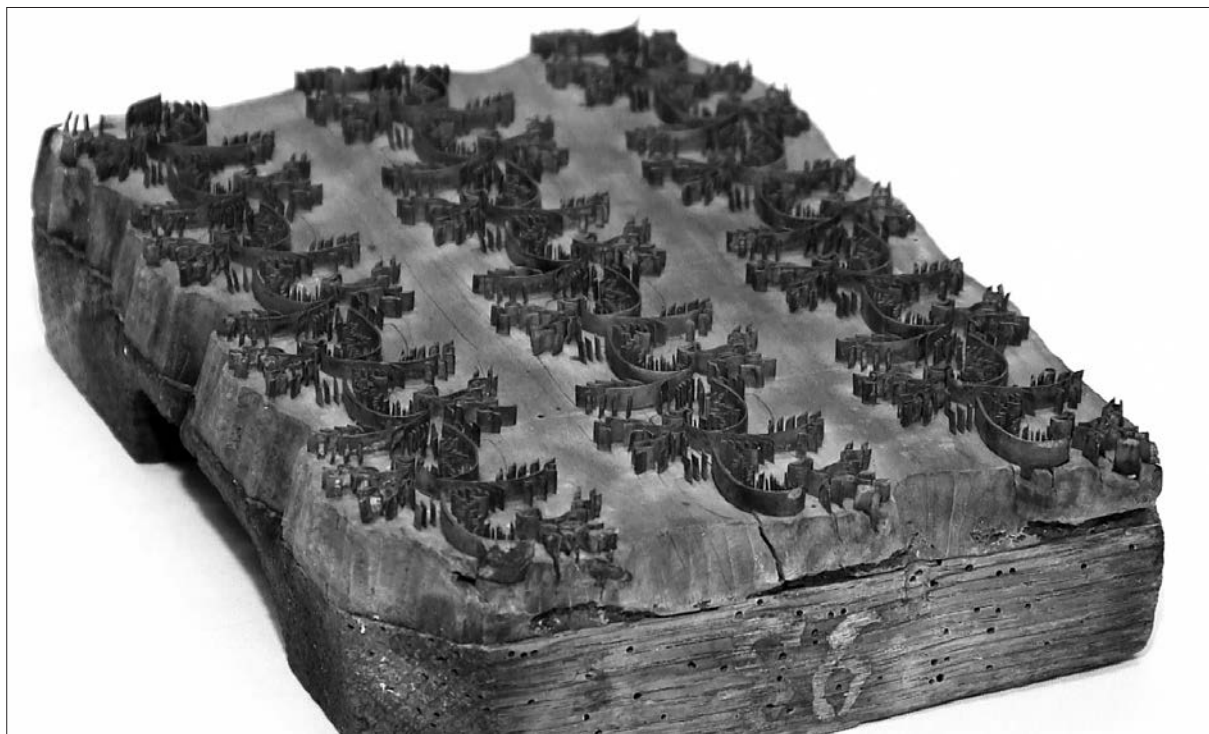
¹³⁰ Prav tam, str. 131.

¹³¹ Prav tam, str. 132.

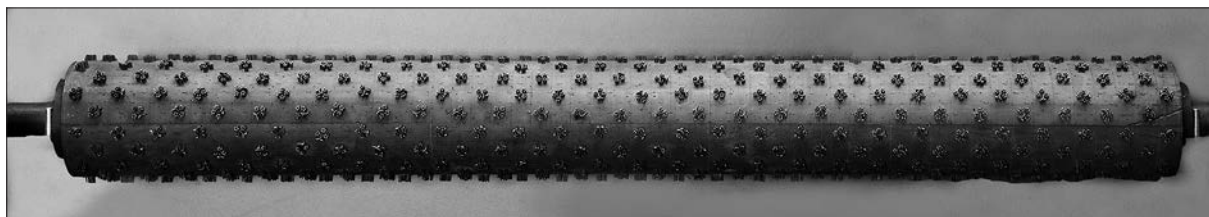
¹³² Mohorič, *Bombažna*, str. 11; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 64; Demarteau, *Industrielles Album*, str. 40.

¹³³ Demarteau, *Industrielles Album*, str. 39.

¹³⁴ Czrenner, *Adressenbuch*, str. 39.

*Model za modrotisk, ki ga je uporabljal Gašper Pollak (1800–1880)
(foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).*

*Valjni model za modrotisk, ki ga je uporabljal Jožef Peharc (1824–1890)
(foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).*

imel delavnico za tiskanje bombažnega blaga in barvarno.¹³⁵ Gašper Pollak je bil naveden kot barvar in usnjar.¹³⁶ Ob Peharcu in Pollaku je bil v Tržiču kot barvar in izdelovalec povoščenega platna v 19. stoletju znan Jakob Razpotnik, rojen leta 1802.¹³⁷

Gašper Pollak se je s svojimi izdelki leta 1838 predstavil na industrijski razstavi v Celovcu. V poročilu je bilo navedeno, da letno izdelava 6.000 kosov potiskanega blaga različnih širin. V Celovcu je razstavil enajst izdelkov, ki so bili, kot kaže navedba, izvrstne modre barve. Zanje je na razstavi prejel bronasto medaljo.¹³⁸ Na razstavi v Ljubljani leta 1844 je razstavil 31 kosov modre bombaževine, perkala in robcev. Izdelke je prodajal na Kranjskem, Koroškem

in Zgornjem Avstrijskem.¹³⁹ Jožef Peharc je razstavil 25 izdelkov,¹⁴⁰ v poročilu pa je bilo navedeno, da je bil v čisti izdelavi, pristnih živih barvah in odlični apreturi nedosegljiv.¹⁴¹ Peharc je blago tiskal v pestrih vzorcih ročno in s posebnimi valji. Letno je izdelal več kot 15.000 kosov potiskane kotenine, ki jo je prodajal na Koroškem, Štajerskem, Zgornjem Avstrijskem in v Trstu.¹⁴² Zaradi nizke cene izdelkov »ne more nobena druga domača bombažna tovarna tekmovali z gospodom Peharcem in so ostali vsi poskusi drugih avstrijskih tovarn, da bi ga prekosile v te vrste barvanju in tiskanju brez uspeha.«¹⁴³ Pollakova modrotiskarna je prenehala delovati leta 1870, Pe-

¹³⁵ Prav tam, str. 76.

¹³⁶ Prav tam, str. 120.

¹³⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 88; Mohorič, *Bombažna*, str. 13.

¹³⁸ *Bericht* (1839), str. 120.

¹³⁹ *Bericht* (1845), str. 76.

¹⁴⁰ Prav tam, str. 79.

¹⁴¹ Prav tam, str. XXV.

¹⁴² Prav tam, str. 79.

¹⁴³ Prav tam.

Zaščitna znamka modrotiskarja Jožefa Peharca, 19. stoletje (foto: Milan Malovrh, arhiv Tržiškega muzeja).

harčeva pa leta 1890,¹⁴⁴ kajti otroci lastnikov z modrotiskarstvom niso nadaljevali.

Razcvet in nenaden zaton nogavičarstva

V začetku 19. stoletja so v Tržiču izdelovali volnene nogavice rdeče, modre, rjave ali sive barve, ki so jih nosili preprosti ljudje predvsem na Kranjskem in Koroškem. Poročilo iz leta 1818 je natančnejše, ko pravi, da so revnejši Tržičani, od najmanjših otrok do starcev obeh spolov, pletli in tkali volnene nogavice. Na dan je vsak izdelal po dva para volnenih nogavic. Ti podatki so bili dopolnjeni leta 1820, ko je bilo sporočeno, da so v tržiškem okraju tkali nogavice na nogavičarskih statvah in jih prodajali deloma po Kranjskem, pa tudi po Avstriji in na Ogrskem.¹⁴⁵ S svojimi izdelki so krošnjari na podeželju po Koroškem ter jih prodajali na sejmi in ob tržnih dneh.¹⁴⁶

Leta 1832 je v Tržiču delovalo 28 nogavičarskih mojstrov,¹⁴⁷ ki so izdelovali bele, modre in škrlatno-rdeče nogavice ter palčnike (rokavice na en prst). Vrednost njihovih izdelkov je tega leta znašala 8.655 goldinarjev.¹⁴⁸ Iz knjige, izdane sredi 19. stoletja na Dunaju, je razvidno, da se je Franc Napret ukvarjal z

izdelovanjem vseh vrst volnenih nogavic.¹⁴⁹ Dvajset izdelkov je leta 1838 poslal na industrijsko razstavo v Celovec, med njimi so bile rokavice, dolge in kratke nogavice ter mornarske čepice,¹⁵⁰ kar jasno dokazuje, da se nogavičarji niso ukvarjali le z izdelovanjem nogavic, temveč tudi drugih pletenih izdelkov.

V začetku 19. stoletja, če izvzamemo, da je razvoj celotnega tržiškega gospodarstva ohromil velik požar leta 1811, nogavičarstvo še ni bilo v krizi. Na obrtni razstavi v Ljubljani leta 1844 je bil Tržič zastopan s petimi nogavičarji.¹⁵¹ Nogavičar Franc Napret je razstavil raznovrstne in raznobarvne nogavice, rokavice in volnene mornarske čepice. Svoje izdelke je v velikih količinah izvažal na Koroško, Štajersko, Ogrsko in Hrvaško ter zanje dobil bronasto medaljo.¹⁵² Nogavičarske izdelke je razstavil Franc Šarabon, in sicer raznobarvne kratke in dolge nogavice ter čepice iz fine volne, ki so šle v velikih množinah v promet. Njegovi izdelki so sloveli po lepi barvi, zaradi kakovosti pa je bil, kot je določila komisija, spoznan za vrednega priznanja.¹⁵³ Zapisano je bilo, da dolge in kratke nogavice, rokavice (rdeče, turške) in mornarske čepice Franca Napreta ter mornarske kape Franca Šarabona pošiljajo prek Trsta na vzhod.¹⁵⁴

¹⁴⁴ Dular, *Modeli*, str. 19.

¹⁴⁵ Baš, *Oblacilna kultura*, str. 84.

¹⁴⁶ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 21.

¹⁴⁷ Enako število je bilo navedeno leta 1840 (Schmidl, *Das Kaiserthum*, str. 91).

¹⁴⁸ Blumenbach, *Neuestes Gemälde*, str. 64.

¹⁴⁹ Czrenner, *Adressenbuch*, str. 193.

¹⁵⁰ *Bericht* (1839), str. 126.

¹⁵¹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 255.

¹⁵² *Bericht* (1845), str. 72.

¹⁵³ Prav tam, str. 73.

¹⁵⁴ *Illyrisches Blatt*, 10. 10. 1844, št. 41, str. 165–166, »Die dritte innerösterreichische Industrie-Ausstellung zu Laibach«.

Naslovna stran cenika izdelkov čevlarske tovarne Mally & Demberger iz leta 1898 (arhiv Tržiškega muzeja).

Rabo tržiških nogavic leta 1844 neposredno izpričujeta opisa oblačenja v Trnovem pri Ljubljani in v Vipavi. Pri Trnovčanu navajata »bledomodre volnene tržiške nogavice«¹⁵⁵ in pri Vipavcu nogavice, »narejene v obrtno spretnem Tržiču na Gorenjskem«.¹⁵⁶ Leta 1849 je bilo navedeno, da je v Tržiču deset nogavičarjev, ki letno izdelajo več kot 24.000 parov nogavic in večino prodajo na Štajersko.¹⁵⁷ Potemtakem dnevna proizvodnja nogavic v Tržiču sredi 19. stoletja ni znašala dosti manj kot sto parov.

Iz statističnega poročila Trgovske in obrtniške zbornice iz leta 1870 je razvidno, da so tržiški nogavičarji izdelovali različne izdelke, ne le nogavice, in da so jih prodajali na Notranjskem, Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, Ogrskem in v Dalmaciji. Letno so zaslužili 18.000 goldinarjev in porabili 200 centov volne, ki so jo dobivali v bližnjem okolju, na Koroškem in Ogrskem. Teža 12 parov nogavic je znašala

od 3 do 8 funtov, odvisno od debeline. Cena za dvanajst parov nogavic se je gibala od 7 do 12 goldinarjev, za dvanajst parov žokov (nizkih nogavic) pa od 3 do 4 goldinarjev.¹⁵⁸ Iz navedenega sledi, da so v Tržiču še leta 1870 letno izdelali okoli 20.000 parov nogavic in drugih pletenih izdelkov, a je bila obrt že v zatonu.

Proti sredini 19. stoletja, še bolj pa v njegovi drugi polovici, je začelo obrtniško pletenje nogavic močno pešati, ker je na trge in sejme vedno bolj prodiralo strojno izdelano blago. Ljudje so skupaj z uvajanjem dolgih hlač začeli opuščati oblačenje praznih ročno ali na posebnih nogavičarskih pripravah pletenih nogavic. Nogavice vsaj pri moških niso bile več tako pomemben kos obleke, saj skorajda niso bile vidne oziroma vsaj niso ključno vplivale na zunanjo podobo kot prej, ko so moški nosili podkolenske hlače. Leta 1870 je bil v Tržiču kot nogavičar naveden le še Franc Napret,¹⁵⁹ okoli leta 1880 pa že skoraj ni bilo več Tržičana, ki bi se ukvarjal s to obrtjo.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Kordes, Erklärung (April), str. 108.

¹⁵⁶ Kordes, Erklärung (November), str. 352.

¹⁵⁷ Kmetijske in rokodelske novice 7, 4. 4. 1849, št. 14, str. 58, »Obrtniki, fabrikanti in rokodelci v Tržiču«.

¹⁵⁸ Mohorič, Zgodovina obrti, str. 256.

¹⁵⁹ Prav tam, str. 31.

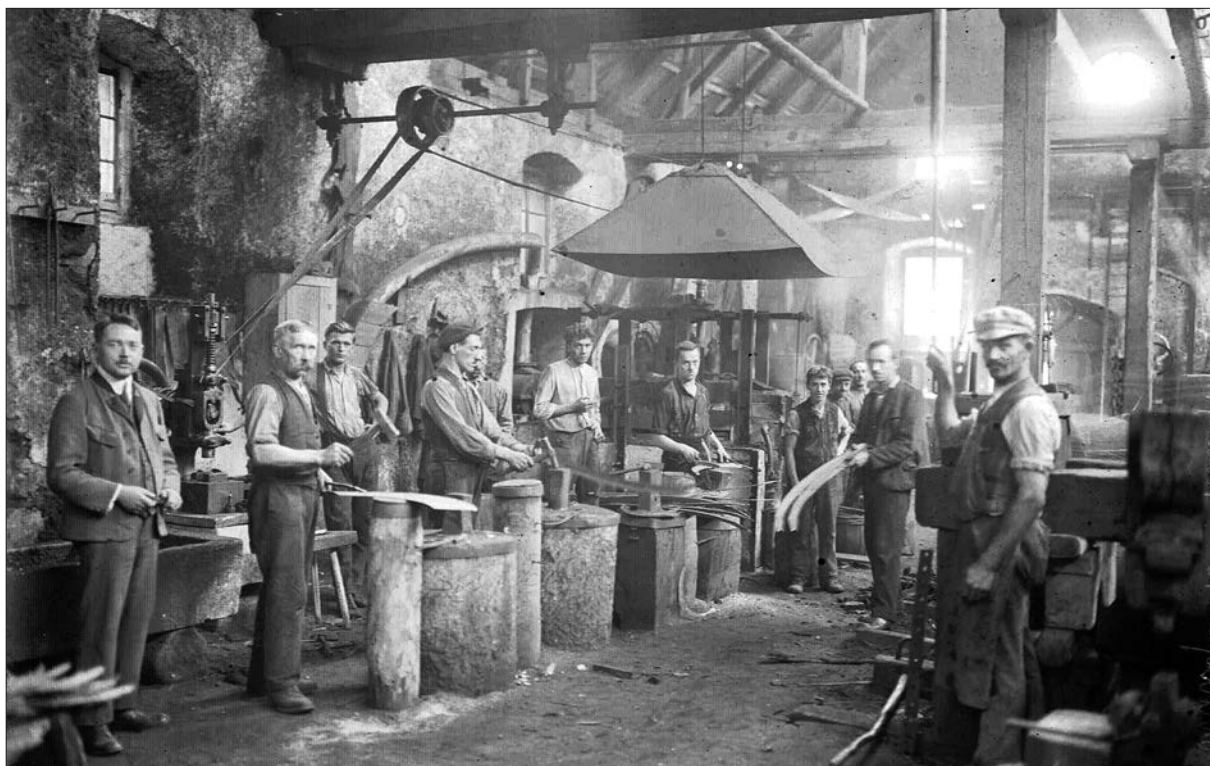
¹⁶⁰ Kragl, Zgodovinski drobci, str. 310.

Začela se je doba čevljarstva

Zlata doba čevljarstva, po katerem je Tržič še danes znan širše na Slovenskem, se je začela pred sredino 19. stoletja. Čevljarji so bili sicer v cehu združeni vsaj že dobro stoletje prej, a so za čas pred letom 1751, v katerega sodi prvi vpis v ohranjeno cehovsko knjigo,¹⁶¹ podatki o njih izredno borni. Leta 1673 je bilo v trgu sedem čevljarjskih mojstrov – le eden več kot mesarskih in pekovskih,¹⁶² leta 1756 je navedenih šest čevljarjev – enako kot pekov, mesarjev pa je bilo pet.¹⁶³ Leta 1826 je imel tržiški čevljarjski ceh 14 mojstrov,¹⁶⁴ do leta 1845 pa se je število čevljarjev povečalo na okrog 30.¹⁶⁵ Razmerje okrog 30 čevljarjev in dvanajst usnjarejev, če jim prištejemo irharja, ter deset nogavičarjev, trije barvarji in trije klobučarji kaže, da se je tedaj začel nagel vzpon čevljarjske obrti, ki je zapolnila nekdanj cvetoče, tedaj pa že vsaj deloma usihajoče nogavičarstvo. Nekdanj bolj razvitim ter kar se obsega delavnic in števila delavcev tiče kovaški, usnjarski, tkalski in nogavičarski obrti se je sredi 19. stoletja pridružila čevljarjska.

Na obrtniški razstavi v Ljubljani leta 1844 se je predstavilo več tržiških čevljarjev, ki so bili tedaj že izjemno dejavni, kajti posamezen mojster je skupaj s pomočniki in vajenci letno izdelal tudi več 10.000 parov čevljev. Še posebej sta bili omenjeni delavnici čevljarjskega mojstra Klopčauerja, v kateri so letno izdelali več kot 30.000 parov, in Megušarja, kjer so letno izdelali okrog 25.000 parov obutve.¹⁶⁶

Po ukinitvi cehovstva leta 1859 se je v Tržiču in okolici močno povečalo izdelovanje obutve. Mojstri so lahko brez cehovskih ovir odpirali nove obrate, v katerih so zaposlovali pomočnike in vajence. Razširilo se je založniško delo na domu,¹⁶⁷ čevljarjske delavnice pa so se razvijale tudi v okolici Tržiča.¹⁶⁸ Leta 1860 je bilo v tržiskem okraju 53 čevljarjskih obratov, za leto 1870 pa imamo podatke, da so Tržičani letno izdelali 500.000 parov čevljev, ki so jih prodajali na Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, Ogrskem, po Avstriji in Galiciji.¹⁶⁹ Enako število obratov je navedeno za leto 1875, ko je v njih delalo okoli 500 ljudi – pretežno v Tržiču, a tudi v okoliških vaseh, izdelali pa so 896.000 parov obutve. Pet let pozneje so v enem letu proizvedli že več kot 1.000.000 parov obutve.¹⁷⁰

Notranjost kosarne Kajetana Ahačiča med svetovnima vojnama (slika na steklo, arhiv Tržiškega muzeja).

¹⁶¹ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 6.

¹⁶² Žontar, F. V. Hörnigkova, str. 81–82.

¹⁶³ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 20–21.

¹⁶⁴ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 9.

¹⁶⁵ Hitzinger, *Krajopisje*, str. 79.

¹⁶⁶ *Kmetijske in rokodelske novice* 2, 6. 11. 1844, št. 45, str. 178–179, »Popis obrtniške razstave v Ljubljani«; Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 306; Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 277.

¹⁶⁷ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 19.

¹⁶⁸ Prav tam, str. 6.

¹⁶⁹ Prav tam, str. 16.

¹⁷⁰ Prav tam, str. 17.

Kosarji Kajetana Ahačiča med svetovnima vojnama (slika na steklo, arhiv Tržiškega muzeja).

V industrijsko proizvodnjo

V Tržiču je bila konec 19. stoletja znana kosarica Kajetana Ahačiča, delovala je tudi Tovarna kos, srpov in lopat Karla Globočnika. Med svetovnima vojnama so bile v Kraljevini SHS le štiri kosarice, od tega dve v Tržiču – Ahačičeva in Globočnikova.¹⁷¹ Leta 1947 so obrate združili v Tržiško tovarno kos in srpov, proizvodnjo so širili z drugimi izdelki, predvsem orodjem za pleskarje in zidarje. V zlati dobi so dnevno proizvedli 800 kos in 300 lopat, poleg klin, slamoreznic, nožev za seno, kosirjev in drugih jeklenih orodij.¹⁷² V tretji četrtini 19. stoletja se je v Tržiču razvijalo izdelovanje pil, potem je za nekaj desetletij zamrlo, se leta 1920 obnovilo in nadaljevalo po drugi svetovni vojni v Pilarni Triglav Tržič.¹⁷³

V Tržiču je bila znana usnjarna Karla B. Mallyja, tovarna usnja Tržič. Leta 1911 je zaposlovala 80 delavcev. Znana je bila po predelavi ovčjih kož – dnevno jih je predelala okoli 600.¹⁷⁴ Po prvi svetovni vojni so v Tržiču usnjarne druga za drugo propadale. Domači čevljarji so čutili pomanjkanje usnja, usnjarski pomočniki so ostali brez dela. Združili so se ter leta 1924 ustanovili Usnjarsko in čevljarstvo zadrugo Runo. V Runo so uvedli kromovo in deloma ohranili rastlinsko strojenje. Izdelovali so usnje za površnike,

aktovke, boks teletino, usnje za smučarske čevlje in sandale. Pred drugo svetovno vojno je zadruga zaposlovala okoli 80 delavcev. Med okupacijo je izvrševala navodila nemške vojnogospodarske centrale.¹⁷⁵ Po drugi svetovni vojni je veliko delala za Peko, leta 1972 pa je propadla.

V zadnji četrtini 19. stoletja se je v Tržiču začela razvijati industrijska proizvodnja obutve. Prvi tovarni sta ustanovila nemška podjetnika. V podjetju Mally & Demberger je pred prvo svetovno vojno delalo okoli 150 delavcev, med 200 in 250 jih je izdelke za to tovarno delalo na domu. Konec 19. stoletja je bilo ustanovljeno podjetje Müller & Goeken, Tovarna čevljev v Tržiču. V njem je delalo približno 60 čevljarjev, približno toliko jih je zanj delalo na domu. Leta 1918 je bilo podjetje sekvstrirano, obrat je prevzel Peko.¹⁷⁶ Leta 1930 je Ivan Razboršek ustanovil podjetje Industrija čevljev na tovarniški način, znano tudi pod imenom Jara. Leta 1938 je v njem delalo okoli 70 delavcev. Zatem je bila leta 1939 ustanovljena Tržiška industrija obutve, ki je prevzela prezdolženo Jaro. Trio se je pozneje združil s Pekom.¹⁷⁷ V Tržiču je delovala še Tovarna čevljev Ljubelj, ki je izdelovala predvsem otroške čevlje in zaposlovala okoli 40 delavcev. Tudi ta se je priključila Peku, in sicer leta 1954.¹⁷⁸

¹⁷¹ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 31, 165–177.

¹⁷² Prav tam, str. 194.

¹⁷³ Prav tam, str. 181–183.

¹⁷⁴ Prav tam, str. 298.

¹⁷⁵ Prav tam, str. 309–352.

¹⁷⁶ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 19–45.

¹⁷⁷ Prav tam, str. 48, 83–91.

¹⁷⁸ Prav tam, str. 107.

Delavci tržiške usnjarne Karla B. Mallyja, 1898 (arhiv Tržiškega muzeja).

Leta 1903 je Peko ustanovil Peter Kozina, rojen v Dolenji vasi pri Ribnici. Izšolal se je za trgovca in se v Ljubljani, kjer je bil zaposlen v Krisperjevi trgovini, srečal s tržiškimi čevljarji. V Tržiču je zgradil tovarno in uvedel lastno trgovsko znamko. Med letoma 1948 in 1954 je podjetje poslovalo pod imenom Tovarna obutve Triglav Tržič, nato so mu vrnilo renomirano ime Peko. V sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja je Peko proizvodnjo širil v druge kraje ter prodiral na evropski in ameriški trg. V zlati dobi pred letom 1990 je zaposloval več kot 5.000 ljudi, letno je izdelal več kot 3.500.000 parov čevljev, prodajalne je imel po celotni nekdanji Jugoslaviji. Veliko obutve je prodal v Sovjetsko zvezo, zahodno Evropo in Ameriko. Težave s poslovanjem so se začele konec osemdesetih let 20. stoletja, pozneje je na upad proizvodnje vplival razpad Jugoslavije in Sovjetske zveze ter spremembe v vzhodni Evropi, po letu 2000 pa je bila njegova konkurenčnost vse slabša. Leta 2016 je šlo podjetje v stečaj.¹⁷⁹

Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, znana predvsem po bombažnem blagu in posteljnini, je bila ustanovljena leta 1885. Proizvodnjo je začela s 5.000 vreteni in 160 statvami, v času med svetovnima vojnima pa je bilo v njej že več kot 20.000 vreten in 600 tkalskih strojev. Po drugi svetovni vojni se je proizvodnja povečevala, v šestdesetih letih so prenovili strojni park. Leta 1960 je bilo v njej zaposlenih

več kot 1.500 delavcev, pozneje je zaradi posodobitve proizvodnje in drugih razlogov to število upadlo. Zgovoren je podatek, da so v osemdesetih letih 20. stoletja letno izdelali okoli 15.000.000 m² blaga in zašili okoli 350.000 izdelkov.¹⁸⁰ Tuja konkurenca in zastarela proizvodnja sta tovarno v začetku devetdesetih let 20. stoletja pripeljali do stečaja, a se proizvodnja ni ustavila. Leta 2000 je bila uvedena prisilna poravnava, tri leta pozneje pa se je družba BPT združila s Svilanitom iz Kamnika, s čimer je bila proizvodnja v Tržiču zaključena.

Veliko lesa iz tržiških gozdov so do konca 19. stoletja predelovali v ogle, konec 19. stoletja pa se je začela intenzivno razvijati proizvodnja papirja in žaganega lesa. Tovarna lesne lepenke Charles Moline na Slapu je bila zgrajena leta 1881. Med svetovnimi vojnami je zaposlovala več kot 100 delavcev. Po drugi svetovni vojni je bilo podjetje nacionalizirano, leta 1947 pa je bila ustanovljena Tovarna lepenke Tržič.¹⁸¹ Leta 1960 se je priključila Kartonažni tovarni Ljubljana. V prvi polovici osemdesetih let 20. stoletja so proizvodnjo modernizirali, leta 1991 je v tovarni delalo okoli 120 delavcev.

Tovarno finega pohištva je v Tržiču ustanovil Alfred Aman. Leta 1924 je zaposloval okoli 30 ljudi. Po drugi svetovni vojni se je podjetje združilo z žago.¹⁸² Bornova žaga v Jelendolu je delovala od leta 1897 do

¹⁷⁹ Knific, *Tržiški suštarji*, str. 39–43.

¹⁸⁰ Petek in Roblek, *Bombažna*.

¹⁸¹ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 225–247.

¹⁸² Prav tam, str. 248–251.

druge svetovne vojne. Leta 1913 je baron Karl Born žago postavil ob Tržiški Bistrici med Bistrico in Tržičem.

Po drugi svetovni vojni je predelava lesa potekala v sklopu Lesno-industrijskega podjetja Kranj pod imenom Lesno-industrijsko podjetje Tržič, leta 1961 pa se je z drugimi lesnopredelovalnimi obrati združilo v podjetje Združena lesna industrija Tržič.¹⁸³ Delovalo je do leta 1993. Simon Smuk je leta 1875 v Retnjah ustanovil Tovarno lesenih žeblicev, ki so jih uporabljali čevljarji. Samostojno je delovala do druge svetovne vojne, potem je bila priključena Peku.¹⁸⁴ Čevke so izdelovali do šestdesetih let 20. stoletja, ko se je dokončno uveljavila lepljena izdelava obutve.

Baron Karl Born je opekarno pod Pristavo začel graditi leta 1906, delovala je do leta 1928. Delavci so ilovico za opeko kopali v Ročevnici in jo v opekarno prevažali z žičnico.¹⁸⁵

Za konec

Podoba Tržiča kot rokodelskega središča, ki se je prek manufaktur preoblikoval v industrijski kraj, se je ves čas spreminjala, na naše predstave o dejavnostih, ki so ga določale, pa so poleg dejanskega stanja vplivali pisci, ki so v posameznih obdobjih izpostavljali proizvajalce in izdelke, odmevne v širšem prostoru. Iz statističnih prikazov in drugih omemb je razvidno, da so bile različne obrti v posameznih obdobjih različno razvite – tako glede števila ljudi, ki so se ukvarjali z njimi, kot glede pomena za ljudi in gospodarstvo Tržiča.

Čeprav danes ljudje s Tržičem praviloma najintenzivneje povezujejo čevljarstvo, se je to razcvetelo šele sredi 19. stoletja, prej so bile bistveno pomembnejše druge gospodarske panoge. Najzgodnejšim, precej splošnim podatkom o kovačih so se pridružila poročila o žeblicarjih ter izdelovalcih bakrene in jeklene posode; kovaštvo se je razcvetelo s specializiranim izdelovanjem kos in drugega kmečkega orodja. Pred čevljarstvom je slovelo usnjarstvo, pomembno je bilo tkalstvo in modrotiskarstvo. V prvi polovici 19. stoletja je bilo izjemno razvito nogavičarstvo, a so nogavičarji po prihodu spremenjene oblačilne mode, ki je po sredini 19. stoletja pri moških na Slovenskem splošno uveljavljala nošenje dolgih hlač, izjemno hitro propadli.

Čevljarji so v Tržiču izpričani že v 17. stoletju, a jih je bilo precej manj kot kovačev, tkalcev in usnjarjev, niti ni znano, da bi izdelke prodajali zunaj Tržiča. Njihovo število v 18. stoletju ni bilo nič večje, povsem drugače pa je bilo v 19. stoletju. Število čevljarjev je od dvajsetih let 19. stoletja hitro naraščalo, v časnikih pa sredi 19. stoletja in kasneje najdemo vse več

omemb njihove množične proizvodnje in prodaje zunaj Tržiča. V zadnjih desetletjih 19. stoletja so bile v Tržiču ustanovljene prve čevljarske tovarne, v 20. stoletju je bila po številu zaposlenih in proizvodnji največja tržiška tovarna Peko.

Propad določenih obrti je dal prostor razvoju drugih. Ni se prekinila tradicija kovaštva, v drugo polovico 20. stoletja se je nadaljevalo usnjarstvo, konec 19. stoletja pa se je razvila tekstilna industrija, ki ni bila neposredna naslednica prej slovečih tkalcev, modrotiskarjev in nogavičarjev. Predstava o Tržiču kot kraju z izrazito obrtno in industrijsko tradicijo se v sodobnosti razvija predvsem na podlagi čevljarstva – deloma zaradi podjetnikov, ki obutev izdelujejo, deloma zaradi dediščine, ki je ostala med ljudmi, in Tržiškega muzeja, ki med vsemi gospodarskimi panogami predstavitvi obutve in z njo povezanih vsebin namenja največ pozornosti.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

TM – Arhiv Tržiškega muzeja
SI TM 1/101 001, 002, 008, 015

ČASOPISI

Illyrisches Blatt, 1820, 1844, 1845.

Kmetijske in rokodelske novice, 1844, 1849.

Oesterreichischer Central Anzeiger für Handel und Gewerbe, 1862.

LITERATURA

Apih, Josip: K obrtni politiki 18. veka. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 4, 1894, str. 87–103.

Baš, Angelos: *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času: 1. polovica 19. stoletja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.

Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die dritte, zu Laibach im Jahre 1844 veranstaltete und bei Gelegenheit der Anwesenheit Allerhöchst Ihrer Majestäten des Kaisers und der Kaiserin eröffnete Industrie-Ausstellung: des Vereins zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und Gewerbe, in Innerösterreich, dem Lande ob der Enns und Salzburg eingeschickt worden sind. Grätz: Vereins-Direktion, 1845.

Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die erste, zu Klagenfurt im Jahre 1838 veranstaltete, und bei Gelegenheit der Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers eröffnete Industrie-Ausstellung des Vereines zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe, in Innerösterreich eingeschickt worden sind. Grätz: Vereins-Direktion, 1839.

¹⁸³ Mohorič, *Zgodovina industrije*, str. 253–268.

¹⁸⁴ Prav tam, str. 105.

¹⁸⁵ Knific, *Bornovi*, str. 263–266.

- Blumenbach, Wenzel Carl Wolfgang: *Neuestes Gemälde der Oesterreichischen Monarchie*. Wien: Anton Doll, 1830–1833.
- Bras, Ljudmila: Rokodelstvo in obrt. Sprehod skozi čas. *Slovenski etnograf* 33/34, 1988, str. 207–242.
- Czrenner, Gustav A.: *Adressenbuch von Steiermark, Kärnten, Krain, Tirol, Vorarlberg, Salzburg, Triest und den Küstenlande*. Wien, [1872].
- Das Königreich Illyrien nach seiner neuesten Eintheilung statistisch topographisch beschrieben: Mit einer Charte von Illyrien, zwei grossen Plänen von Laibach und Klagenfurt, zwei Ansichten von Laibach und Klagenfurt*. [Laibach], 1826.
- Demarteau, Amedee: *Industrielles Album. Erinnerung für den Aussteller und den Besucher der Allgemeinen österreichischen Gewerbsprodukten Ausstellung im Jahre 1845*. Wien: Braumüller u. Seidel, 1845.
- Dular, Andrej: *Modeli za modrotisk. Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2000.
- Frankenstein, Carl: Zur Nachricht für die P. T. Herren Abonnennten des tehcnischen Fabricks Bilder Atlases. *Allgemeines Industrie und Gewerbe Blatt* 8, 1846, št. 41, str. 161.
- Gašperšič, Jože: O nekdanjem žebjarstvu na bivšem Kranjskem. *Kronika* 8, 1960, št. 1, str. 9–20.
- Gestrin, Ferdo: Oris gospodarstva na Slovenskem v obdobju agrarne revolucije in prevlade manufakturne proizvodnje. *Kronika* 17, 1969, št. 2, str. 65–71.
- Golec, Boris: Senožče in Prem – nenavadni trški naselbini na t. i. Kraških gospostvih. *Kronika* 54, 2006, št. 3, str. 365–384.
- Hacquet, Baltazar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder. Ditter Theil*. Leipzig: bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1784.
- Hacquet, Balthasar: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*. Leipzig: im Industrie-Comptoir, 1801.
- Hermann, Benedikt Franz: *Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Karnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg, und Bayern, im Jahre 1780*. Wien: bey Christian Friedrich Wappler, 1783.
- Hitzinger, Peter: Krajopisje. Teržič. *Kmetijske in rokodelske novice* 3, 14. 5. 1845, št. 20, str. 79.
- Hitzinger, Peter: Zur Geschichte von Neumarktl. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 14, 1859, št. 3, str. 22–24.
- Hoff, Heinrich-Georg: *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien*. Laibach: bey Heinrich Wilhelm Korn, 1808.
- J. R.: Bajka o podsutju naselbine starih Tržičanov pod Košuto. *Gorenjec* 12, 5. 8. 1911, št. 31, str. 1.
- Knific, Bojan: *Bornovi v Tržiču. Pričevanja o življenju tržiških baronov*. Kranj: Narava, 2016.
- Knific, Bojan: *Tržiški šustarji*. Tržič: Tržiški muzej, 2015.
- Knific, Bojan: Zmaj. *Tržičan* 8, 2003, št. 5, str. 11.
- Kordes, Leopold: Erklärung der heutigen Bilderbeigabe (für April). *Carniolia* 6, 1844, št. 27, str. 108.
- Kordes, Leopold: Erklärung der heutigen Bilderbeigabe (für November). *Carniolia* 6, 1844, št. 88, str. 352.
- Kotnik, Janko: Potovanje Angleža. Potopis Edvarda Browna po slovenskih deželah leta 1669. *Mladika* 9, 1928, št. 5, str. 172–177.
- Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936.
- Krunitz, Johan Georg: *Oekonomische Encyclopädie. Volume 117*. Berlin, 1811.
- Kurnik, Fortunat: Baumfällungs-Maschine. *Werkzeugtaseln und gemeinnützige Mittheilungen für Gewertreibende, Land- und Hauswirth*, 1846, št. 1 in 2, str. 1.
- Lah, Evgen: Zemljepisne črtice. Tržič. *Ljubljanski zvon*, 6, 1886, št. 10, str. 631–636.
- Merchel, Silke et al.: Surface exposure dating of the Veliki vrh rock avalanche in Slovenia associated with the 1348 earthquake. *Quaternary Geochronology* 22, 2014, str. 33–42.
- Mohorič, Ivan: *Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču*. Tržič: Samozaložba BPT, 1960.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti v Tržiču*. Tržič: Turistično društvo Tržič, 1965.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču*. Tržič: Mestni muzej, 1957.
- Mrak, Irena: Skalni podor v Velikem vrhu in kaj ima z njim zmaj? *Tržičan* 21, 2017, št. 7, str. 23.
- Normann, Gerhard Philipp Heinrich: *Geographisches und Historisches Handbuch der Länder-, Völker- und Staatenkunde*. Hamburg: Hoffmann, 1785–1798.
- Petek, Mihael in Roblek, Edvard Andrej: *Bombažna predilnica in tkalnica Tržič. 100 let: 1885–1985*. Tržič: BPT, 1985.
- Pohlin, Marko: *Kmetam sa potrebo inu pomozh ali Uka polne vesele, inu shalostne pergodbe te vasy Mildhajm*. Dunaj: per Christianu Grosserju, 1789.
- Porenta, Tita: *Radovljiški barvarji v 18. stoletju*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2009.
- Radics, Peter: Krain im Leipziger mercantilen Adressbuche vom Jahre 1804. *Argo* 2, 1893, št. 5, str. 87–90.
- Rakovec, Jože: 650 let Tržiča. *Gorenjski glas* 24, 1971, št. 16, str. 6.
- Reisser, Franz Michael: *Geschichte der österreichischen Monarchie*. Wien: bey Karl Schaumburg und Compagnie, 1802.
- S.: Osnanilo zheskih kolovratov. *Kmetijske in rokodelske novice* 1, 26. 7. 1843, št. 4, str. 15.

- Schmidl, Adolf: *Das Kaiserthum Oesterreich. 4: Das Königreich Illirien*. Stuttgart: I. Scheible's, 1840.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja, 1984.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske. Izbrana poglavja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.
- Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo. Inavguralna disertacija*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.
- Žontar, Josip: F. V. Hörnigkova statistika obrtnikov slovenskih mest in trgov iz leta 1673. *Kronika* 18, 1970, št. 2, str. 80–82.
- Žontar, Josip: Kranjski »consensus commercialis« in njegovo delo za napredek železarstva. *Kronika* 49, 2001, št. 3, str. 195–206.
- Žontar, Josip: *Zapora proti kugi v Karavankah v letih 1713–1716. Prispevek k zgodovini blagovnega prometa in organizacije trgovine na Slovenskem v 18. stoletju*. Tržič: Muzejsko društvo, 1957.
- Žontar, Majda: Pota in promet čez Ljubelj, Koren in Jezerski vrh. *Kranjski zbornik* 6, 1975, str. 177–184.

S U M M A R Y

Highly esteemed craftsmen and craftsmanship of Tržič

Water and forest-related natural amenities, and the road traversing the Ljubelj mountain pass facilitated the emergence of numerous crafts in Tržič, which were not equally well-developed throughout all periods. The differences were in the number of people engaging in individual crafts, their market share, and the importance of products within each economic branch at one time or another. This is evident from both statistical data and other references. The good word about Tržič as a craft centre was spread across the Slovenian territory and Europe by writers who praised in their books and newspapers not only individual crafts and products, but also the quality of the Tržič artisans and the importance of their production for the wider market.

Blacksmithing in Tržič developed as early as the fifteenth century; in the sixteenth century, it primarily comprised the production of nails; for the seventeenth century, mentions are made of copper and steel cookware production; the eighteenth century was marked by the flourishing production of scythes, sickles, and other agricultural and lumberjack tools. This type of production continued well into the twentieth century.

The seventeenth century brought about a boom in leather production, with Tržič becoming especially famous for its shell cordovan. The eighteenth century saw the growing production of wash leather and fur, even though the number of leather producers remained higher throughout all periods. They retained an important role in the nineteenth century and carried on with industrial-scale production in the twentieth century.

The seventeenth century was marked by the flourishing textile industry, highlighted by weavers and products, such as *mezlan*, a kind of fabric made of a wool-linen blend. In the eighteenth century, sock makers began to constitute the predominant craft in Tržič; they were famous for their manufacture of long wool stockings, whose golden age was abruptly ended by the changed fashion styles in the second half of the nineteenth century. Featuring especially prominently in the nineteenth century were two blue-dyers – manufacturers of blue cloth with printed patterns. Even though the production of textiles was carried on in the cotton fabric manufacturing plant established in 1885, the latter did not represent a direct continuation of Tržič's textile tradition.

However, the one craft based in Tržič that came to hold a special place in Slovenian popular imagination is shoemaking. Whereas Tržič shoemakers already appear in written sources in the seventeenth century, they were much fewer than blacksmiths, weavers, and leather makers. Nor are they known to have sold their products outside the town's boundaries. After their numbers did not grow in the eighteenth century, a drastic change occurred in the nineteenth century. In the 1820s, the number of shoemakers in Tržič was on a steep rise, with newspapers in the mid-nineteenth century as well as later on increasingly reporting on their mass production and sales outside the town. In the last decades of the nineteenth century, the first shoemaking factories were founded in Tržič, and in the twentieth century, the Peko factory figured as the leading shoe manufacturer both by the number of employees and the scale of production.